

Terorizam kao ugroza svjetskom turizmu - izabrani primjeri

Kaučić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University North / Sveučilište Sjever**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:122:569080>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-20**

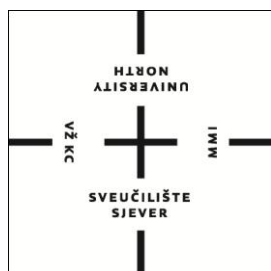

Repository / Repozitorij:

[University North Digital Repository](#)

**SVEUČILIŠTE SJEVER
SVEUČILIŠNI CENTAR VARAŽDIN**

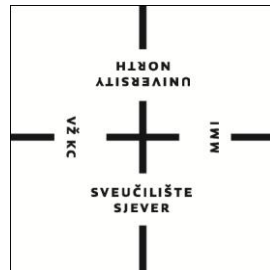
DIPLOMSKI RAD br. 62/PE/2016

**TERORIZAM KAO UGROZA SVJETSKOM
TURIZMU: IZABRANI PRIMJERI**

Lucija Kaučić

Varaždin, ožujak 2016.

SVEUČILIŠTE SJEVER
SVEUČILIŠNI CENTAR VARAŽDIN
Studij poslovne ekonomije – smjer turizam

DIPLOMSKI RAD br. 62/PE/2016

**TERORIZAM KAO UGROZA SVJETSKOM
TURIZMU – IZABRANI PRIMJERI**

Student:
Lucija Kaučić, mat.br. 0137/336D

Mentor:
doc. dr. sc. Petar Kurečić

Varaždin, ožujak 2016.

Zahvaljujem se mentoru doc.dr.sc. Petru Kurečić na iskazanom povjerenju, pruženoj prilici kao i na pomoći i korisnim savjetima tijekom izrade diplomskog rada.

Zahvaljujem se svim profesorima i asistentima sa Sveučilišta Sjever na suradnji, ugodnom boravku i stečenim znanjima.

Posebno se želim zahvaliti mojoj obitelji koja me tijekom školovanja podupirala i poticala moju težnju k ostvarenju ciljeva.

Prijava diplomskog rada

studenta IV. semestra diplomskog studija
Poslovna ekonomija

IME I PREZIME STUDENTA	LUCIJA KAUČIĆ	MATIČNI BROJ	0137/336D
NASLOV RADA	TERORIZAM KAO UGROZA SVJETSKOM TURIZMU - IZABRANI PRIMJERI		
NASLOV RADA NA ENGL. JEZIKU	TERRORISM AS A THREAT TO GLOBAL TOURISM - SELECTED EXAMPLES		
KOLEGIJ	SIGURNOST U TURIZMU		
MENTOR	doc.dr.sc. PETAR KUREČIĆ		
ČLANOVI POVJERENSTVA	1. izv. prof. dr. sc. Goran Kozina		
	2. doc. dr. sc. Anica Hunjet		
	3. doc.dr.sc. PETAR KUREČIĆ		

Zadatak diplomskog rada

BROJ	62/PE/2016
OPIS	

Zadatak ovog rada je prikazati na koje načine terorizam kao nasilan akt unosi nemir, zastrašuje stanovništvo i ekonomski destabilizira cijele regije te na koji način utječe na turizam, u kojoj mjeri i sa kojim sredstvima. Globalna događanja u posljednjih nekoliko godina vezana uz terorizam snažno su utjecala na široki spektar društvenih, političkih i pravnih regulacija diljem svijeta. Po samoj svojoj definiciji terorizam je izravna ugroza sigurnosti s ciljem destabilizacije napadnute regije i šire. Ono što čini terorizam u turizmu je stvaranje slike nesigurne destinacije, čime izravno utječe na smanjenje broja turista i mijenjanje turističkih kretanja. Na taj način terorizam i turizam ostvaruju direktnu i indirektnu uzročnu posljedičnu vezu koju je nemoguće ignorirati. Tijekom povijesti vidljivi su brojni napadi na razvijene, ali i slabije razvijene zemlje, čiji odgovor na turističkom tržištu je bio različit, ovisno o ekonomskom stanju zemlje, pravnom okviru u kojem djeluju, ali i globalne svijesti turista.

U VARAŽDINU, DANA

09.03.2016.

POTPIS MENTORA

P. Kurečić

DIR 01 PE

SAŽETAK

Globalna događanja u posljednjih nekoliko godina vezana uz terorizam snažno su utjecala na široki spektar društvenih, političkih i pravnih regulacija diljem svijeta. Po samoj svojoj definiciji terorizam je izravna ugroza sigurnosti s ciljem destabilizacije napadnute regije i šire. Ono što čini terorizam u turizmu je stvaranje slike nesigurne destinacije, čime izravno utječe na smanjenje broja turista i mijenjanje turističkih kretanja. Na taj način terorizam i turizam ostvaruju direktnu i indirektnu uzročno posljedičnu vezu koju je nemoguće ignorirati. Tijekom povijesti vidljivi su brojni napadi na razvijene, ali i slabije razvijene zemlje, čiji odgovor na turističkom tržištu je bio različit, ovisno o ekonomskom stanju zemlje, pravnom okviru u kojem djeluju, ali i globalne svijesti turista.

Ključne riječi:

- terorizam
- turizam
- teroristički napadi
- kriza u turizmu

ABSTRACT

Global happenings in the last few decades concerning terrorism have strongly effected a wide range of social, political and law regulations all over the world. As the definition itself, terrorism is a direct attack of safety with a goal of destabilization of the region and wider. The connection between terrorism and tourism is in creating a picture of an unsafe destination, by which it directly effects on lowering the number of tourists and shifts in tourist movements. In that way, terrorism and tourism engage in a direct and indirect causal connection which is impossible to ignore. During history, there has been a number of attacks on developed and under developed countries, whose response of the tourist market have been different, depending on the economic state of the country, legal framework but also the state of mind of the tourists.

Key words:

- terrorism
- tourism
- terrorist attacks
- crisis in tourism

SADRŽAJ

1. UVOD.....	2
2. TEORIJSKA OSNOVA TERORIZMA.....	4
2.1. Veza između terorizma i turizma	8
2.1.1. Kriza u turizmu	13
2.1.2. Pregled literature na temu.....	19
2.2. Ekonomski utjecaj terorizma na turističku industriju	23
3. INDEKS GLOBALNOG TERORIZMA	25
3.1. Grafički prikazi 'Globalnog terorističkog indeksa 2014. godine'	29
4. PRIMJERI TERORISTIČKIH NAPADA U TURISTIČKIM DESTINACIJAMA	33
4.1. Teroristički napad na Bali 2002. godine.....	36
4.1.1. Utjecaj napada na turizam destinacije Bali	37
4.2. Teroristički napadi u Londonu	39
4.3. Utjecaj terorističkog napada 2005. godine na turizam	42
4.4. Teroristički napadi u Madridu	46
4.4.1. Utjecaj terorističkog napada u Madridu na turizam	48
5. TERORISTIČKA KRIZA U FRANCUSKOJ	51
5.1. Utjecaj terorizma na turizam i ekonomiju u Francuskoj	53
6. ZAKLJUČAK	56
POPIS LITERATURE.....	58
POPIS GRAFIKONA	63
POPIS SLIKA.....	64
POPIS TABELA.....	65

1. UVOD

U posljednjih trideset godina broj internacionalnih turističkih kretanja se skoro učetverostručio dok se domaći turizam puno intenzivnije odvija u razvijenim i novo industrijaliziranim zemljama. U isto vrijeme, turistička kretanja su se u velikoj mjeri proširila geografski u gotovo sve zemlje svijeta, postajući za mnoge od njih važan ekonomski sektor iz aspekta generiranja prihoda, zarade u razlici valuta kao i otvaranja novih radnih mjesta.

Kada je tako snažno pozicioniran neki gospodarski sektor, bilo kakva ugroza, a posebice ona koju stvara terorizam, može ozbiljno naštetiti lokalnoj i regionalnoj ekonomiji te uzrokovati strah lokalnog stanovništva i potencijalnih turista. U određenim zemljama, turizam je otporniji dok se u slabije razvijenim zemljama, njegovim narušavanjem utječe na stanje u cijeloj regiji. Povijest nabraja brojne primjere terorističkih napada, uz brojne ljudske žrtve i neminovne ekonomske posljedice, bile one kratkoročne ili dugoročne.

Rad je koncipiran u 5 glavnih poglavlja. Nakon uvodnog dijela, tematski se prelazi na definiranje samog pojma terorizma, njegove veze s turizmom, definiranje krize u turizmu te ekonomski utjecaj terorizma na turističku industriju. U sljedećem poglavlju, rad analizira *'Indeks globalnog terorizma'*, kako bi se dobila jasnija i šira slika o raširenosti pojave, s aktualnim podacima i trendovima.

U poglavlju 4. obrađeni su primjeri napada na Bali, London i Madrid te zasebne analize na koji su način teroristički napadi utjecali na ekonomski razvoj istih zemalja. U posljednjem poglavlju rad se osvrće na posljednje i najaktualnije napade u Parizu 13. studenog 2015. godine, kao prekretnice u načinu percipiranja širine djelovanja terorizma i njegove infiltriranosti u lokalno stanovništvo.

Svrha rada bila je prikazati načine na koje terorizam, kao nasilni akt kojem je cilj zastrašiti stanovništvo, unosi nemir i ekonomski destabilizira cijele regije te kako utječe na turizam, u kojoj mjeri i s kojim sredstvima.

2. TEORIJSKA OSNOVA TERORIZMA

Terorizam je postao jedan od gorućih problema suvremenog svijeta, u kojem pozitivni trendovi kao što je proces globalizacije, tehnološki napredak te negativni trendovi, kao što su sve veća razlika u ekonomskim razinama država i društva te siromaštvo, utječu na njegovu ekspanziju i povećanje negativnih posljedica. Metode terorizma se mijenjaju, paralelno s razvojem tehnologija i suvremenim metodama komunikacije, prijenosa informacija i konačno postizanja željenih ciljeva terorističkih organizacija. Osim metoda, mijenjaju se i strukture samih terorističkih organizacija; one postaju fleksibilnije te s manje piramidalnog, a više horizontalnog ustrojstva. Veza između terorizma i turizma gotovo je neraskidiva, s obzirom na osnovne postavke oba pojma.

Terorizam se može definirati kao nezakonit čin nasilja počinjen kako bi se prikupila otkupnina, svrgnula vlada, dobilo oslobođenje zarobljenika, izvršila osveta za stvarna ili zamišljena nedjela ili kako bi se kaznili nevjernici neke religije.¹ Gilham je definirao ciljeve koje bi teroristički napadi htjeli postići;

- uloga katalizatora u ostvarivanju nekog šireg cilja;
- nametanje pravila;
- utjecanje na ponašanja političkih tijela;
- stvaranje zahtjeva za provociranje reakcije ili jednostavno publiciranje nekog uvjerenja.²

Glaesser definira terorizam kao kriminalne, nasilne aktivnosti ili prijetnje usmjerene prema nekoj osobi, instituciji ili objektu s ciljem zastrašivanja ili

¹ Ball, D., et.al., International business: The challenge of global competition (13th ed.), New York, NY: McGraw-Hill., 2013., str. 16.

²Gilham, R., Tourism and the media, Hospitality press PtyLtd, Australia, 2001., str.146.

demoraliziranja vlade ili naroda i postizanje političkih i/ili društvenih ciljeva.³ Međutim, ne postoji standardna definicija terorizma, prvenstveno radi njegovih brojnih značenja, ovisno o perspektivi. Jednom čovjeku terorist može značiti strah i nepravdu, dok je drugome on simbol borbe za slobodu i ideale; oboje imaju potpuno različitu interpretaciju motiva i ciljeva svih sudionika istog terorističkog napada.⁴ Američki državni ured je 2010. godine definirao terorizam kao unaprijed promišljeno, politički motivirano nasilje usmjereno protiv civilnih ciljeva od strane subnacionalnih grupacija ili tajnih agenata. Teroristička grupacija je bilo koja grupa koja prakticira internacionalni terorizam. Danas se sam pojam terorizam koristi u puno širem smislu, posebice kada se govori o moralno upitnim ili nezajamčenim aktivnostima.

Rasprava o moralnim i političkim pitanjima vezanim uz terorizam traje desetljećima, što ju čini vrlo kompleksnom. Za terorizam se kaže da nije ni filozofija ni pokret, nego sredstvo kojim se želi uplašiti i zastrašiti civilno stanovništvo, izazvati psihološki strah i nesigurnost.⁵ Tako definiran terorizam prvenstveno se shvaća kao sredstvo onih pojedinaca i grupa koje nemaju mogućnost za konvencionalni rat pa iznenadnim napadima upućuju na svoje postojanje i svoje ciljeve.

Danas je terorizam u svojim brojnim oblicima i načinu izricanja agresije u porastu. Svoju rasprostranjenost, u suvremenom međunarodnom sustavu, terorizam može zahvaliti tome što se pokazao kao jeftina, nisko rizična i potencijalno veoma korisna metoda borbe za sve režime.⁶

³Glaesser, D., Crisis management in the tourism industry, Elsevier Inc, Oxford, str. 46, 2006.

⁴Henderson, J., Tourism crises. Causes, consequences& management, Elsevier Inc. Oxford., 2007., str. 53.

⁵Wilkinson, P., Terorizam protiv demokracije, Zagreb, Golden marketing, 2002., str.5

⁶Ibidem

Neke opće prihvaćene definicije poznatih pravnih tijela terorizma su:⁷

Konvencija Lige naroda (1937.): sve kriminalne akcije direktno usmjerene protiv države s ciljem stvaranja osjećaja terora u svijesti pojedinca ili grupe ili javnosti.

Pravna definicija predložena od strane A.P. Schmid za Kriminalni odjel pri UN-u iz 1992. godine: teroristički čin je ekvivalent ratnog zločina u mirnodopskom razdoblju.

Opće prihvaćena definicija u akademskim krugovima: Terorizam je metoda inspirirana nemirom (strahom) od opetovanog nasilja (polu) tajnih osoba, grupa ili država zbog ideoloških, kriminalnih ili političkih razloga, a gdje, u razlici od pogubljenja, direktna meta nasilja nije i glavna meta nasilja. Neposredne žrtve nasilja obično su birane nasumice (slučajna meta) ili putem točnog odabira (simbolična meta) i one isključivo služe kao sredstvo poruke. Prijetnja i nasilje temeljna su sredstva komunikacije između terorista (organizacije) i žrtava (ugroženih). Ta direktna meta nasilja koristi se kao sredstvo manipuliranja s glavnom metom (javnost, publika), a s ciljem širenja terora, postavljanja zahtjeva ili zadobivanja pažnje, ovisno o tome je li primarna namjera terorista zastrašivanje, nasilje ili propaganda.

Definicija FBI-a⁸; terorizam je nezakonita upotreba sile ili nasilja nad osobama ili vlasništvom, kako bi se zastrašila ili na nešto prinudila vlast, civilno stanovništvo ili neki njihovi segmenti radi postizanja političkih ili socijalnih ciljeva.

Definicija EU; terorizam (odnosno teroristički čin) definira se kao čin koji, s obzirom na svoju prirodu i kontekst, može ozbiljno naštetiti državi ili međunarodnoj organizaciji te koji je počinjen s namjerom ozbiljnog zastrašivanja stanovništva, ili nezakonitog iznuđivanja (prisiljavanja) vlade ili

⁷www.unodc.org/terrorismdefinitions.html, pristupljeno 1.08.2015

⁸Definicija preuzeta iz Coady, T., Terorizam, pravedni rat i krajnja nužda. U: Coady, T. i O' Keefe, M. (ur.), Terorizam i pravednost, Zagreb, Kruzak, 2004., str. 26.

međunarodne organizacije da nešto čine ili da se suzdrže od nekog čina, ili ozbiljnog destabiliziranja ili uništavanja temeljne političke, ustavne ili gospodarske strukture zemlje ili međunarodne organizacije.⁹

Zanimljiv je i povijesni razvoj terorizma. S obzirom da je neraskidivo vezan uz politiku, može se reći da je star koliko i sama politika.¹⁰ Prvim poznatim teroristima smatraju se Asirci koji su otrovom mazali zidove neprijateljskih utvrda, poznati teroristi bili su i vladari Rimskog Carstva; u srednjem vijeku poznata je Robespierrova 'vladavina terora' po kojoj je terorizam i dobio ime.¹¹ Terorizmom kao činom nepravedne i nedopuštene agresije služio se također velik broj vladara kroz povijest kako bi došli na vlast ili se na njoj zadržali.

Veliko širenje terorizma dogodilo se već u 19. stoljeću kad su se terorizmom počeli služiti pristaše anarhizma u zapadnoj Europi, Rusiji i Americi, nastojeći atentatom ukloniti osobe na vodećim pozicijama u upravljanju državom.¹² Novija povijest poznaje i primjere terorizma kojemu zahvalnost za svoju neovisnost duguju Izrael, Cipar, Kenija i Alžir, budući da su politički pokreti tih zemalja primjenjivali terorizam protiv kolonijalnih vlasti.

Ono što je bitno naglasiti su promjene u karakteristikama terorizma unazad nekoliko desetljeća. Tijekom 1960-ih i 1970-ih godina, bio je dominantan politički terorizam, za razliku od današnjeg, religijskog terorizma, specifičnog za islamska područja. Prema rasprostranjenosti organizacije i djelovanja, suvremeni terorizam je globalan, a po načinu organiziranja decentraliziran. Ima puno ambicioznije ciljeve, koristi nove strategije, doktrine i taktike i povećano je smrtonosan.

Ciljevi terorizma sežu do namjere destabiliziranja cjelokupnog socijalnog sustava napadnute države i međunarodnih odnosa, a napadi mogu biti bilo koje vrste i obuhvatiti uporabu bilo kojeg zamislivog oružja. Teroristi se

⁹<http://www.hrvatski-vojniki.hr/hrvatski-vojniki/0272005/eu.asp>, pristupljeno 2.08.2015

¹⁰Rižvić, D., Terorizam, na: www.novihorizonti.com, pristupljeno 2.08.2015.

¹¹ Terorizam, u: Drvo znanja, 48. (2001.), str. 37.

¹² Ibidem.

organiziraju u manje hijerarhijske i labave mrežne strukture. Suvremene terorističke organizacije očituju se obilježjima kao što su nevezanost za određeni teritorij, kretanje u teško dostupnim područjima, nepredvidljivost, teško nadziranje njihova djelovanja, djelomično politički, a djelomično kriminalni uz sposobnost brzog preostroja, posjeduju veliku moć za ubijanje u usporedbi s dosadašnjim terorizmom koji je obično bio simboličan.¹³ Drugim riječima, suvremeni terorizam karakterizira teritorijalno širenje na globalnoj razini, njegovo umrežavanje i pogoršavanje njegovih posljedica.

Posebno zabrinjavajuće značajke suvremenog terorizma su: iznimno širok izbor, na crnom tržištu relativno vrlo lako dostupnog, konvencionalnog vojnog i policijskog oružja i opreme; skoro neograničen izbor gotovo svih nekonvencionalnih vrsta oružja (zasad, bez nuklearnog oružja), uglavnom improvizirane izrade; prije predočen, nezamislivo širok spektar mogućih modusa operandi (načina izvedbe) napadajnih akcija i operacija, zastrašujuća sofisticiranost (tehnička inovativnost, preciznost i teško izbjegiva pogibeljnost) ili brutalnost (spektakularno masovna smrtonosnost i vrlo opsežna razornost) te nekih izvedenih ili planiranih kemijskih, bioloških i inih vrsta atentata oružjima za masovno ubojstvo, za širi okoliš vrlo pogibeljnih.¹⁴

2.1. Veza između terorizma i turizma

Logično je vjerovati kako razumijevanje ciljeva terorističkih napada pomaže u shvaćanju i same veze između terorizma i turizma. Danas postoje brojne studije koje se bave samo ovom vezom i većina ih potvrđuje kako je ciljanje turista i turističkih destinacija namjerno i pomaže teroristima u realizaciji nekoliko ciljeva (publicitet, razaranje ekonomije regije, nametanje ideologije). Sonmez tvrdi kako su globalni turizam i terorizam paradoksalno povezani

¹³http://www.pravst.hr/dokumenti/zbornik/200994/zb200904_667.pdf, pristupljeno 3.08.2015.

¹⁴Kuličić, D., Mjere sigurnosti od terorističkih i inih zlonamjernih ugroza kritične infrastrukture, Sigurnost 50 (4), 2008., str. 344.

preko zajedničkih karakteristika kao što su prelaženje državnih granica, uključivanje stanovnika različitih zemalja te korištenje komunikacijskih tehnologija.¹⁵ U jednom od najranijih članaka vezanih uz odabranu temu iz 1983. godine, Richter ilustrira simboličnu prirodu veze između terorizma i turizma.

Richter tvrdi kako su turisti postali meta jer se smatraju ambasadorima svojih zemalja te jer imaju 'simboličnu vrijednost kao indirektni predstavnici političkih sustava iz kojih dolaze'.¹⁶ Ovaj koncept postao je očigledan nakon što je 7. listopada 1985. godine otet talijanski turistički kruzer Achille Lauro od strane palestinskih terorista. Svih 320 članova posade i 80 putnika postali su taoci. Teroristi su zahtijevali puštanje 50 palestinskih zatvorenika u Izraelu. U njihovim prijetnjama, odnosili su se samo na 11 američkih državljana i njihovu pogibiju u slučaju da njihovi zahtjevi ne budu ispunjeni. Od svih prisutnih osoba na kruzeru, ubijen je samo Amerikanac židovskog podrijetla.¹⁷

Tijekom godina, teroristi su postali svjesni snage napada na turističke destinacije sa svrhom bržeg postizanja svojih ciljeva. Ako se teroristički napad dogodi u domaćoj zemlji, tada je on često nedovoljno medijski popraćen (što je čest slučaj u zemljama s ekstremnim i radikalnim političkim ustrojstvima). Međutim, terorizam u stranoj zemlji zasigurno će dobiti dovoljno medijskog prostora, zaobilazeći medijsku nepopraćenost od strane domicilne zemlje. Kada su turisti oteti ili ubijeni, događaj se sam od sebe dramatičizira od strane medija, što također pomaže u političkim konfliktima između terorista i institucije ili uvjerenja protiv kojeg se bore.

Teroristički ciljevi mogu se u širem smislu definirati kao revolucionarni (uski ili široki; protuvladini i sl.) ili subrevolucionarni (promjene zakona ili osoba na

¹⁵Sonmez, S.F., Tourism, terrorism, and political instability, *Annals of Tourism Research*, Vol. 25, 1998., str. 416.

¹⁶Richter, L. K., Waugh, W. L., *Tourism Politics and Political Science: A Case of Not So Benign Neglect*, *Annals of Tourism Research*, 1986., str.235.

¹⁷<http://www.history.com/this-day-in-history/achille-lauro-hijacking-ends>, pristupljeno 5.08.2015.

vlasti). Uže definirano, ciljevi mogu biti ideološki, strateški i taktički.¹⁸ Ideološki ciljevi predstavljaju dugoročne ciljeve koji mogu obuhvaćati i neku vrstu državnih previranja. Taktički ciljevi su kratkoročni i motivirani legitimnim problemima te se često realiziraju pljačkama i odabiranjem meta poput napučenih turističkih destinacija, samih turista i odmarališta u kojima odsjeda društveno politička elita. Richter i Waugh tvrde kako teroristi ciljaju turiste kako bi ostvarili strateške ciljeve, osigurali instrumentalnu prednost unošenjem nemira i neravnoteže u ekonomiju te u isto vrijeme osiguravanje potrebnog publiciteta. Teroristi gravitiraju prema internacionalnim turistima i kapacitetima kako bi zadovoljili svoje potrebe za resursima.

Teroristi mogu cirkulirati među turistima i provesti financijske transakcije u stranim valutama bez dobivanja puno pažnje.¹⁹ Drugačije rečeno, teroristi napadaju turiste kako bi ostvarili svoje ideološke ciljeve, kaznili narode koji daju potporu svojim vladama i pokazali nespremnost i nesposobnost neke vlade.

Iako brojni autori imaju različito definirane ciljeve terorizma, slažu se kako napadom na turiste, izvršitelji napada imaju velike prednosti. Kada turizam simbolizira kapitalizam, tada je napad na turizam istovremeno i napad na vladu. S obzirom da ova industrija predstavlja značaju ekonomsku aktivnost, napad na nju može uzrokovati pad ulaska strane valute, omogućavajući teroristima nametanje indirektnih troškova i dobivanje političke prednosti nad političkim tijelima. Edgell tvrdi kako je odluka turista da ostane u svojoj zemlji ili da odabere sigurniju destinaciju odluka koja rezultira značajnim gubitcima za turističku industriju zemlje pogođene terorističkim napadima.²⁰

Nekoliko istraživanja daju logična društveno ekonomska objašnjenja veze između terorizma i turizma.²¹ Richter tvrdi kako strani poslovni turisti mogu postati 'legitimne' mete za teroriste koji su opozicija društveno-ekonomskoj i

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Edgell, D.L., Back to the front: Tourism of war, Basse-Normandie: FRAC, 1990.

²¹ Aziz, H., Understanding terrorist attacks on tourists in Egypt, *Tourism management* 16, 1995, str. 91-95.

političkoj eliti u industriji.²² Također, opasna je i percepcija kako turistički razvoj zapravo ne pridonosi lokalnom blagostanju, što lako može izazvati nasilje. Implementacija mišljenja kako je turizam ustvari kriv za iskorištavanje i uništavanje autohtonih industrija i kultura vrlo je opasna i može dovesti do terorističkih napada.

Analitičar Aziz posebno se fokusirao na slučajeve terorizma u Egiptu. On tvrdi kako postoji potpuno kriva postavka da je islam sam po sebi protiv stranih turista s društveno-ekonomskim objašnjenjem. Naime, turisti i lokalno stanovništvo su u Egiptu odvojeni brojnim jezičnim te društvenim i ekonomskih razlikama. Kada je lokalno stanovništvo, koje živi u velikom siromaštvu, prisiljeno živjeti s bogatim internacionalnim turistima, tada je sukob neminovan. Stil života koji podrazumijeva putovanje može predstavljati i ideološke vrijednosti turista, ponašanje u skladu s određenim ekonomskim statusom kao i ispoljavanje političke kulture turista i njihovih zemalja. Rezultat može biti turist kao meta, isključivo radi napadnog demonstriranja svojeg bogatstva i socijalne neosjetljivosti prema lokalnom stanovništvu.

Sukobi mogu nastati i radi potpuno drugačijih kultura i vrijednosti koje se poštuju. Neka ponašanja turista kao što su kockanje, konzumacija alkohola, zapadnjački stil odijevanja u islamskim zemljama, također mogu biti katalizator napada.²³ U zemljama poput Egipta, turisti mogu postati meta samo zato što ih se promatra kao glavne predstavnike neokolonijalizma ili prijetnje jasno definiranim društvenim normama, tradicijama, sustavu vrijednosti, ali i religijskih uvjerenja.²⁴ Wahabovo uvjerenje da teroristički napadi u Egiptu predstavljaju njihovu želju za oživljavanjem islamskih društvenih pravila i normi kako bi se oduprijeli korupciji modernog svijeta (devijacija od islama), slaže se s teorijama Richter i Waugha da sukob nastaje kada se turizam počne kriviti za 'kontaminaciju kulture zbog kontakta

²²Richter, L. K, Tourism politics and political science: A case of not so benign neglect. Annals of tourism research, 1983., str.18-19.

²³ Aziz, H., op.cit., str.94.

²⁴Wahab, Terrorism: A Challenge to tourism in security and risks in travel and tourism, Ostersund: MidSweden University, 1995., str.85.

s turistima'.²⁵ Konzervativnije lokalno stanovništvo ili muslimanski aktivisti mogu osjećati potrebu da poduzmu drastične korake u prevenciji onoga što oni smatraju prijetnjom njihovoj kulturi, tradiciji i religijskim uvjerenjima. Nažalost, u ekstremnim slučajevima, želja za zaštitom vlastitih uvjerenja može se manifestirati u obliku terorizma.

Jednostavnije rečeno, literatura pokazuje kako turizam može biti poruka, ali i medij komunikacija terorista. Turizam može inspirirati nasilje katalizirajući politička, religijska, društveno ekonomska i kulturološka zamjeranja te se koristiti kao efikasan instrument za iznošenje šire poruke o ideološkoj ili političkoj opoziciji. U svakom slučaju, odabir turista kao mete terorista gotovo nikada nije slučajan. Za terorista, simbolizam, poruka i medijska pokrivenost napada na turista je prevrijedna da je ne bi iskoristio. S druge strane, Ryan tretira terorizam kao napredan oblik kriminala koji uključuje turizam. Na prvi pogled, terorizam i kriminal su slični jer oba pojma uključuju nasumično nasilje prema pojedincima i prijetnju turizmu. Međutim, bitno je diferencirati ove dvije pojave jer nedostatak jasne razlike u motivima može stvoriti krive zaključke kod pronalaženja rješenja. Čin terorizma razlikuje se od običnog kriminala po osnovi političkih i religijskih motiva.

Statistike jasno pokazuju kako rizik od terorizma može utjecati na turističku potražnju. Tijekom 1985. godine, preko 6 milijuna američkih državljana posjetilo je Europu te se očekivalo kako će ta brojka do 1986. godine narasti na 7 milijuna. Međutim, preko 54% rezervacija je iste godine otkazano zbog velikog porasta broja terorističkih napada²⁶. Broj putovanja u nekoliko europskih zemalja je pao ispod očekivanog, npr. Grčka je zakazala za 30%, Ujedinjeno Kraljevstvo za 68%, a zemlje zapadne Njemačke za više od 70%.²⁷ Mediteranske zemlje zabilježile su pad za 50% u broju rezervacija, dok je samo Egipat imao smanjenje od 65% broja američkih državljana

²⁵Richter, L. K, op.cit., str. 237.

²⁶D'Amore, L. J., Anuza, T.E., International terrorism: Implications and challenge for global tourism, Business quarterly (November), 1986., str. 20-29.

²⁷Brady, J., Widdows, R., The impact of world events on travel to Europe during the summer of 1986, Journal of travel research 26, 1988., str.8-10.

turista. WTO je 1985. godine donirao preko 105 milijuna američkih dolara turističkim zemljama pogođenim terorističkim napadima.

2.1.1. Kriza u turizmu

Kada se analizira pojam krize u turizmu, bitno je razlučiti prirodnu krizu od one generirane od strane čovjeka, s obzirom da postoji velika razlika u njihovim posljedicama. Krize koje je pokrenuo čovjek uzrokuju puno duži period nedostatka vjere i puno više negativnih posljedica nego što to imaju prirodne katastrofe. Posljedice političkih (rasnih) nemira u San Franciscu i Los Angelesu bile su puno razornije po turizam od posljedica potresa. Samo godinu dana nakon potresa 1989. magnitude 6,8 po Richteru koji je ubio 68 ljudi i ranio njih preko 3.000, broj turista se čak povećao u San Franciscu.²⁸

Kriza, bila ona uzrokovana čovjekom ili prirodna, jedan je od glavnih eksternih faktora koji utječu na turističke tokove te su u potpunosti nepredvidljivi. Tsunami 2004. godine i orkanske oluje tijekom 2005. godine u Americi, izazovi katastrofalnih događanja navode organizacije i cijele sektore poslovanja na veliku sposobnost prilagođavanja.²⁹ Krize koje se mogu pojaviti u turističkom sektoru mogu se podijeliti na ekonomske, političke, socio-kulturne, ekološke i tehnološke. Sve navedene utječu na ponudu i potražnju u emitivnim i receptivnim zemljama.³⁰

Ekonomske krize javljaju se u obliku recesija ili drugih valutno-monetarnih nestabilnosti na globalnoj ili regionalnoj razini koje mogu u velikoj mjeri utjecati na opće blagostanje stanovništva i njihovu financijsku mogućnost putovanja. Politička previranja, ratovi i teroristički napadi također se definiraju kao krize u turizmu. Kriminal i društvena previranja spadaju u kategoriju

²⁸Glaesser, D., Crisis management in the tourism industry, Elsevier Inc, Oxford. 2006, str. 15-16.

²⁹Stephen J., Tourism management. Managing for change, Elsevier Ltd. Burlington, 2007., str. 442.

³⁰Henderson, J., Tourism crises. Causes, consequences& management, Elsevier Inc. Oxford. 2007, str. 4.

socio-kulturnih kriza, dok su razne prirodne katastrofe poput potresa, poplava i vulkanskih erupcija vezane uz ekološke krize. Tehnološke krize nastaju radi grešaka kompjutorskih sustava i tipično prijevoznih nesreća.³¹

Krize u turističkoj industriji variraju od kriza manjih opsega poput poteškoće sa zaposlenicima do eksternih faktora poput prirodnih katastrofa i terorizma. Prirodne, ekonomske i političke krize i katastrofe često traju dulje i imaju razornije utjecaje na turističku industriju.³² Turisti ni na koji način ne mogu utjecati na prirodne katastrofe, terorizam ili pandemije stoga se turističke krize smatraju nezaobilaznim.

Internacionalni turizam generira jedan od najvećih ekonomskih sektora razvijenih i zemalja u razvoju. Preko 49 zemalja u razvoju i slabije razvijenih zemalja oslanja se na turizam kao područje koje je odgovorno za veliki udio njihove zarade u stranoj razmjeni, dok se tek na drugom mjestu nalazi trgovanje naftom.³³ Npr. turizam generira 9.2% BDP-a Brazila, te se trenutno nalazi na 6. mjestu od 184. najvažnijih zemalja svijeta čije gospodarstvo ovisi o turizmu.³⁴ Na prvom mjestu nalazi se SAD, gdje je turizam zaslužan za generiranje 8.4% državnog BDP-a. Turizam se danas smatra vrlo popularnom industrijom, s obzirom da ne uzrokuje jako zagađenje te zahtijeva malu energetska potrošnju.

Trenutna istraživanja tvrde kako je glavni razlog putovanja i općenito turističkih kretanja relaksacija. Čak i kada relaksacija nije prioritet, putnici se ne žele zamarati analiziranjem negativnih incidenata kao što su neispravna oprema, otkazivanje putovanja ili problemi vezani uz kvalitetu ili kvantitetu hrane. Okruženje pod kojim se odvija turistička aktivnost dramatično se promijenilo nakon terorističkog napada u rujnu 2001. godine. Sve veći broj

³¹ Henderson, J., External and internal threats of crises, Henderson, 2007., str., 5.

³² Echtner, C. M., Ritchie, J., International tourism policy. New York: Van Nostrand Reinhold., 1990., str.31.

³³ Lennon, R., O'Leary, B., A Comparison of the effect of international terror attacks on German and American consumers' Perceptions and future travel plans, Journal of Accounting&Finance Research,13(2), 2005., str. 181-191.

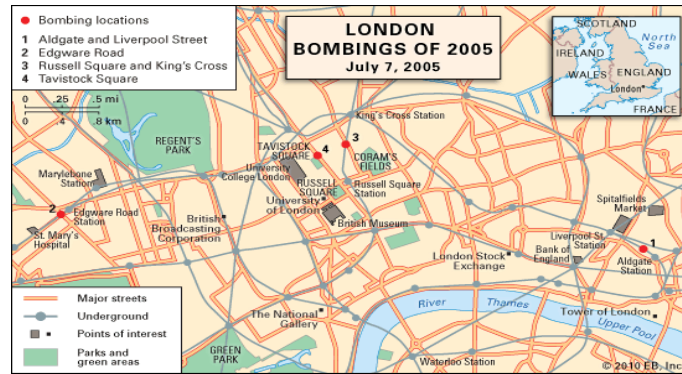
³⁴ World Travel&Tourism Council, Travel&Tourism economic impact 2014, dostupno na: http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/world2014.pdf.

terorističkih napada postao je jedna od vanjskih prijetnji internacionalnom putovanju te turistička industrija mora shvatiti kako je danas terorizam integrirani rizik modernog putovanja.³⁵

Prilikom odabira destinacije, njezin imidž u pogledu rizika i sigurnost ima velik utjecaj na odluku turista o posjeti iste. Turisti koji percipiraju terorizam kao rizik putovanja, u velikom će broju zaobilaziti područje Bliskog istoka, kao i što će područje Afrike imati imidž destinacije s visokim stupnjem rizika po zdravlje. Turisti su posebno osjetljivi na percipirane prijetnje poput kriminala, političke nestabilnosti i nasilja, zdravstvenog rizika kao i na mogućnost prirodnih katastrofa.

Terorizam koji je usmjeren na turizam, uključuje samoubilačke misije, otmice, bombardiranje i strijeljanje. Kao primjer može se navesti postavljanje bombi u podzemnoj željeznici Londona 2005. godine, što je rezultiralo velikim brojem smrtno stradalih osoba, među kojima je bio i velik broj turista.

³⁵O'Connor, N., et.al. The impact of global terrorism on Ireland's tourism industry: An industry perspective, *Tourism&Hospitality research*, 8(4), 2008., str.29.

Slika 1. Teroristički napadi u Londonu 2005. i Madridu 2004. godine

Izvor: <http://www.heritage.org/research/reports/2005/07/the-london-bombings-how-the-us-and-the-uk-should-respond>, pristupljeno 01.08.2015.

Hoteli i poznate turističke atrakcije postali su laka meta terorističkim napadima. Postoje razna objašnjenja zašto teroristi koriste turističku industriju i turiste kao svoje mete. Turisti mogu biti direktne ili indirektno žrtve političkih nestabilnosti. Oni mogu biti dio taktičkih, strateških ili dugoročnih ideoloških ciljeva terorizma ili mete radi realiziranja političkih ciljeva. Teroristi koriste turizam i turiste kao svoje mete iz taktičkih razloga ili kratkoročnih ciljeva kao što je prikupljanje novaca za financiranje većih terorističkih aktivnosti (npr. otmice turista).

Također, teroristički napadi na turističke meke generiraju više publiciteta u zemljama gdje se nalazi velik broj internacionalnih turista, ali i uzrokuju dublje, ekonomske probleme zemlje, čime teroristi pokušavaju utjecati na

cjelokupnu destabilizaciju regije.³⁶ Kao primjer navodi se bombardiranje na Baliu 2002. godine, gdje su upravo turisti bili glavna meta. Tom je prilikom 202 britanskih i američkih državljana ubijeno. Ovaj napad imao je snažne posljedice na turizam Balijsa, kao što je smanjenje hotelskih rezervacija s 69% na 19%.³⁷ Oba primjera biti će opsežnije analizirana u 4. poglavlju.

Slika 2 .Teroristički napad na Bali 2002. godine

Izvor:<http://static.rappler.com/images/balibombings640-2002.jpg>, pristupljeno 02.08.2015.

Međutim, danas postoje različite interpretacije o tome kako je poruka o napadima primljena od lokalnog stanovništva i ostatka svijeta. Neki ljudi su po prirodi manje svjesni i opterećeni rizikom terorističkih napada (mlađa populacija turista) te je njihova kulturološka pozadina bitan faktor. Kao primjer navodi se scenarij nakon terorističkih otmica na Filipinima 2000. godine, nakon kojih su agencije za ronjenje imale čak povećanje broja turista. Mladi ronionci su pustolovni, nemaju straha i traže niske cijene smještaja i putovanja koje su tada bile u Maleziji. Oni su još uvijek bili privučeni dobrom

³⁶Echtner, C. M., R. B. Ritchi, International tourism policy, New York: Van Nostrand, 2009., str. 37.

³⁷ Ibidem, str. 38.

reputacijom regije kao specifične destinacije za ronjenje, bez obzira na incidente koji su se dogodili 2000. godine.³⁸

Lennon i O' Leary zaključuju kako od svih kriza, terorizam ima najveći utjecaj na turističku industriju. Kada teroristi napadaju, njihov opći cilj je nametnuti strah tako da prijete osnovnim sigurnosnim potrebama, što jako loše utječe na donošenje odluke o putovanju u određenu destinaciju.³⁹ Ljudska potreba za sigurnosti analizira se još od Maslowljeve teorije potreba. O'Connor je upravo njegovu hijerarhiju potreba povezoao s odlukom o putovanju na neku destinaciju. Njegova teorija tvrdi kako potreba za sigurnosti u inozemstvu mora biti zadovoljena prije potrebe od ostvarenja osobnih težnji kroz samo putovanje.

Terorizam nije problem 21. stoljeća, iako je njegova učestalost u stalnom rastu u posljednjih 20-ak godina. Prije 1985. godine, teroristički napadi događali su se na manjim geografskim područjima te su utjecali na turistička kretanja samo na tim lokacijama. Danas je učestalost napada puno veća te se turistička industrija morala brzo prilagoditi novim okolnostima.⁴⁰ Enders i Sandler tvrde kako postoje četiri glavna izvora ekonomskih troškova koje teroristički napad može uzrokovati. Prvi izvor je gubitak prihoda, zatim redukcija budućeg dioničkog kapitala ili direktnih stranih investicija, zatim destrukcija infrastrukture te stvaranje oportunitetnih troškova iz prevencije terorističkih napada. Osim očitih troškova koji se vežu uz terorističke napade, indirektni troškovi uključuju dodatne marketinške troškove kako bi se privukli novi turisti ili ponovno pridobili stari; rekonstrukcijski troškovi za uništene atrakcije destinacije te troškovi osiguranja od novih napada.⁴¹

³⁸Henderson, J., *Tourism crises. Causes, consequences& management*, Elsevier,Inc. Oxford, 2007., str. 59-60.

³⁹ Altindag, D., *Crime and international tourism journal of labor research*, 35(1), 2014., str.1-14.

⁴⁰ Lennon, R.,O'Leary, B., *A Comparison of the effec tof international terror attacks on German and American consumers' perceptions and future travel plans*, *Journal of accounting&finance Research*,13(2), 2005., str.181-191.

⁴¹Drakos, K., Kutan, A. M., *Regional effects of terrorism on tourism in three mediterranean countries*, *Journal of conflict resolution*, 47(5), 2003., str. 623.

Danas teroristi koriste Internet, razne medijske kanale i mobilnu komunikaciju u svojim akcijama. Postoji velika količina materijala o Džihadu na kanalima poput YouTubea i Facebooka, na svim glavnim jezicima te je broj internetski stranica o Džihadu od stotinu narastao na tisuće u posljednjih 15 godina. Rezultat je prijetnja terorizma na globalnoj razini u potpuno nepredvidljivom obliku. Posljedice napada više nisu lokalne ili nacionalne, već globalne.⁴²

2.1.2. Pregled literature na temu

Jedan od najranijih pokušaja da se procjeni utjecaj terorizma na turizam i obrnuto, proveli su Enders i Sandler (1991.). Njihova studija orijentirala se na Španjolsku u periodu od 1970.-1988. godine, a njezina baza bila je metodologija vektorske autoregresije na temelju mjesečnih podataka o broju stranih turista koji su posjećivali Španjolsku i broju terorističkih napada. Zaključak je bio kako je terorizam utjecao na turizam, ali ne i obrnuto. Naredna studija provedena je 1992. godine i mjerila je utjecaj internacionalnog terorizma na domicilni turizam zemalja poput Austrije, Italije i Grčke u periodu od 1974.-1988. godine.¹²

Rezultati studije bili su poražavajući za turizam domicilnih zemalja, ali i njezinih zemalja susjeda. U periodu od 1991.-2000. godine terorizam je imao razarajući utjecaj i na turističke aktivnosti zemalja poput Turske, Grčke i Izraela. U Turskoj su u periodu od 1985.-2006. godine teroristički napadi izravno utjecali na gubitak dolazaka 6 milijuna turista u periodu od 9 godina te ekonomski trošak veći od 700 milijuna američkih dolara. Prema jednoj studiji iz 2010. godine na području Indije, teroristički napad na nekom području uzrokovao je smanjenje broja dolazaka u drugom mjesecu nakon incidenta, sve do petog mjeseca, kad bi njihov broj ponovno počeo rasti.⁴³

⁴³Bhattacharya, M., Basu, K., Impact of terror incidents on the foreign tourist arrivals in India: an econometric exploration, Int. J. tourism policy, Vol. 3, 2010., str. 213–222.

Greenbaum je istraživao utjecaj terorizma na području Italije i zaključio je kako su razorne posljedice napada u turizmu bile očiglednije kada su u pitanju veći gradovi.⁴⁴

Razni analitičari koristili su razne modele kako bi kvantitativno mogli definirati međuovisnost ove dvije pojave; od kros-sekcijskih gravitacijskih izračuna (Llorca-Vivero, 2008.) do tržišnih modela potražnje i ponude te općim modelima ravnoteže, ovisno o situaciji i dostupnosti podataka. Zaključak je također da terorizam ima jače posljedice u zemljama u razvoju od napada koji su se dogodili u razvijenim zemljama. Fleischer i Buccola (2002) su, koristeći se modelom tržišne ponude i potražnje, u slučaju Izraela, zaključili kako dvije standardne devijacije ili povećanje terorističkog indeksa za četiri jedinice uzrokuje smanjenje turističke potražnje za 49.600 noćenja u mjesecu.

Blake i Sinclair (2002.) su koristili CGE (engl. *Computable General Equilibrium*) model kako bi odredili utjecaj terorističkog napada u rujnu 2001. godine u Americi na turističke aktivnosti. Najveće posljedice zabilježene su u pogledu generiranja zarade i stupnju zaposlenja. Njihove procjene pokazuju gubitak od oko 30 milijardi BDP-a i više od milijun i pol radnih mjesta. Vezano uz isti broj napada, provedena su brojna istraživanja diljem svijeta, a jedno od njih je bilo i ono od strane Kalesara 2010. godine koji je povlačio veze između regija Bliskog istoka te navodi kako je nakon 11.09.2001. godine, zabilježio pojavu novih turističkih tržišta na području Bliskog istoka.

Koordinirani napadi na WTC imali su dramatične posljedice na tržište globalnog turizma te se često smatraju značajnim korakom unazad u povijesti turizma. Međutim, Kalesar tvrdi kako turistički sektor na Bliskom istoku nije zabilježio pad kakav bi se očekivao. Dapače, nakon 2001. godine ovo područje bilježi rast turističke aktivnosti kao nikada prije. Naime, zbog straha od islamofobije i rigoroznih američkih mjera sigurnosti, došlo je do

⁴⁴Greenbaum, R.T., Hultquist, A., The economic impact of terrorist incidents on the Italian hospital industry, *Urban affairs review*, Vol. 42, 2006., str. 113–130.

promjene ponašanja domicilnog stanovništva Bliskog istoka i njihovih navika putovanja.

Ovaj se specifični segment turizma danas naziv *'Islamski turizam'* ili *'Arapski paradoksalni turizam'*. Hazbun⁴⁵ tvrdi kako upravo ovaj efekt mijenja generalno mišljenje da su turističke ekonomije općenito osjetljive na političko nasilje. Naime, tijekom 1970-ih i 1980-ih godina, bilo kakav incident, kao što je teroristički napad, bilo gdje u regiji, imao bi velik negativni utjecaj na turističke prihode diljem Bliskog istoka i Sjeverne Afrike, uglavnom radi promjene planova turista sa Zapada. Hazbun također tvrdi kako unatoč ratu u Iraku i globalnim političkim napetostima zbog navodnog iranskog nuklearnog programa, područja poput Libanona, Izraela, Palestinskog područja, Iraka, Irana, Saudijske Arabije i Jemena nisu bilježila smanjenu ekspanziju regionalnog turizma u mjestima kao što je npr. Dubai.

U WTO izvješću iz 2005. godine stoji kako se ponašanje turista nije promijenilo unatoč eksternim prijetnjama. Na globalnoj razini utjecaji takvih previranja su zanemarivi.⁴⁶ Teroristički napadi rezultirali su privremenim promjenama u tokovima putovanja, ali nikada nisu zaustavili turiste od putovanja. Na lokalnoj razini, utjecaj može biti ozbiljan, ali je u većini slučajeva začuđujuće kratkog 'daha'.

Prirodu različitih terorističkih napada i političkih agresija nije uvijek lako usporediti. Napad na WTC imao je puno jači utjecaj na turizam, nego Zaljevski rat u periodu od 1990.-1991. godine. Kao primjer, 1997. godine dogodio se teroristički napad na Luxor te je prihod egipatskog turizma pao za 50%. Međutim, ovaj sektor se samo dvije godine kasnije oporavio od krize, što se može zahvaliti dobrim kriznim marketingom i promocijskim aktivnostima zaduženih vlasti. Sličan se obrazac pojavio u Jordanu, nakon što su irački bombaši samoubojice napale internacionalni lanac hotela u centru Ammana 2005. godine. Samo tjedan kasnije, uništena je kongresna

⁴⁵Hazbun, W., Explaining the Arab middle east tourism paradox, *The Arab world Geographer/LeGéographedumondearabe* Vol 9, No. 3, 2006., str.206–218.

⁴⁶<http://www2.unwto.org/en/publications?order=title&sort=asc>, pristupljeno 1.08.2015

hala turističkog diva Radisson, ali to nije spriječilo popunjenost više od 40% smještajnih kapaciteta, dok je više od 7.000 britanskih državljana posjetilo tada Jordan (samo ih je 5 otkazalo putovanje, dok je njih 15 pomaknulo svoje putovanje na drugi mjesec).

Međutim, bitno je uzeti u obzir i specifičnosti spomenutih područja. Naime, u Egiptu, Jordanu ili Tunisu turisti su uglavnom ograničeni u regiji kretanja oko svojih hotela i njihovih plaža koje su dobro osigurane. To se posebno odnosi na turiste unutar luksuznih odmarališta i urbanih područja. Egipat je sredinom 1990-ih godina realizirao svoju antiterorističku kampanju, razvijajući smještajne objekte na obali Crvenog mora, daleko od svakodnevnog života domicilnog stanovništva.

Slika 3. Smještajni objekti na obalama Crvenog mora

Izvor:<http://www.dailymail.co.uk/travel/article-2487699/Egypt-uses-live-webcams-tourists-Red-Sea-resorts-safe.html>, pristupljeno 30.07.2015.

Iste su lokacije popularizirane među stranim turistima kroz snažne globalne marketinške kampanje. U isto vrijeme, mnoge destinacije bilježe rast regionalnih turista, koji su ideološki i religijski motivirani (kao i internacionalni turisti) s jačim poznavanjem geografije nasilja regije u koju dolaze. Tipičan primjer je granično područje Libanona i Izraela, na kojem se dešava krvavi obračun Hezbolaha i izraelskih vojnih snaga, ali broj arapskih turista i

libanonske dijaspore nije se smanjio. Područja zahvaćena ratom ili čestim terorističkim napadima često su meta specifične turističke niše kao što su novinari, volonteri, ali i poslovni turisti u potrazi za materijalima o rekonstrukcijama ili dodatnim informacijama o događanjima.

2.2. Ekonomski utjecaj terorizma na turističku industriju

Nedvojbeno je kako terorizam utječe na atraktivnost turističke destinacije, ali postavlja se pitanje na koji sve način i do kojih vrijednosti on zaista uzrokuje disbalans na turističkom tržištu. Na pogođenim regijama, događaji ove prirode često imaju snažan utjecaj na ekonomsko i društveno stanje naroda. Od 1970-ih do 1980-ih godina, Španjolska je bila meta napada baskijskih separatističkih terorističkih grupacija. Broj turista smanjio se za 140.000 te se smatra kako je cijela regija s Austrijom, Italijom i Grčkom izgubila oko 4.538 milijardi američkih dolara.⁴⁷ Izvan Europe, negativan utjecaj terorizma na turizam posebno se orijentirao na slučajeve Izraela i Turske.

Fleischer i Buccola⁴⁸ su 2002. godine predstavili okvir ponude i potražnje za rezultate izraelske hotelske industrije u periodu od 1992.-1998. godine, procjenjujući gubitak od 1.27% ukupnog prihoda. Llorca-Vivero također 2008. godine analizira utjecaj domaćih i internacionalnih terorističkih napada na odluku turista o posjećivanju određenih destinacija. Također tvrdi kako su posljedice manje ili više jednake svugdje, ali njihovo vremensko javljanje jako varira. Ponekad je ekonomska posljedica napada gotovo trenutačna, dok u nekim slučajevima ona dolazi mnogo mjeseci kasnije. Enders i Sandler tvrde kako je u slučaju Španjolske i Izraela ekonomski pad nastao skoro tri mjeseca nakon napada, dok je u slučaju Grčke ekonomski pad nastao tek

⁴⁷Enders, W., Sandler, T., Causality between translation al terrorism and tourism: the case of Spain, Studies in conflict and terrorism, Vol. 14, 1991., str. 49–58

⁴⁸Fleischer, A., Buccola, S., War, Terror and the tourism market in Israel, Applied Economics 34, 2002., str.1335-1343.

nakon 18-21 mjeseca od terorističkog napada. Frei i Luechinger objašnjavaju ove varijacije kao razlike u samoj strukturi terorističkih napada, ne samo kroz razne države već i kroz vrijeme uviđanja posljedica.

Razlike u vremenu javljanja posljedica mogu također nastupiti i radi korištenja različitih sustava za rezervaciju, gdje se već postojeće rezervacije zadržavaju pa su promjene vidljive tek u periodu nastanka potpuno novih. Istraživanje je pokazalo da posljedice koje nastanu, imaju trend brzog prolaska i nestajanja. Ova činjenica je posebno očita u slučaju Egipta i Izraela u istraživanju iz 2000. godine,⁴⁹ kada je zaključeno da su ekonomske posljedice imale kratkoročan karakter, bez obzira na često ponavljanje napada i općenite regionalne nestabilnosti. S druge strane, Pizam tvrdi kako se turistička industrija može oporaviti od razornih napada sve dok se ti napadi ne ponavljaju. U slučaju da teroristički napadi postanu česta pojava na nekoj destinaciji, turistička potražnja će se kontinuirano smanjivati, dok se cijela industrija na kraju posve ne ugasi.⁵⁰

⁴⁹ Aly, H.Y., Strazicich, M.C., Terrorism and tourism: Is the impact permanent or transitory? Time series evidence from some MENA countries, Ohio State University, Department of Economics: Columbus, Ohio, 2000.

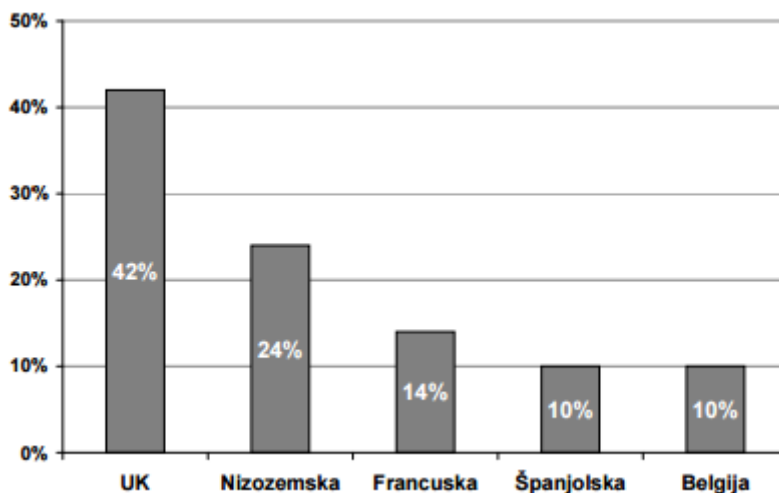
⁵⁰ Pizam, A., Tourism and terrorism, International Journal of hospitality management, 21, 2002., str. 1–3.

3. INDEKS GLOBALNOG TERORIZMA

Indeks globalnog terorizma je izvješće 'Nacionalnog konzorcija za studije terorizma i odgovora na terorizam' (engl. START - *National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism*), koje prikazuje trendove u terorizmu, od njegovih geografskih raspodjela, učestalosti, odgovornih grupacija i meta pa do ekonomskih učinaka i posljedica na lokalnoj i globalnoj razini. Posljednje izvješće objavljeno je 2014. godine te obuhvaća period od 13 godina (2000.-2013. godine). Njegovi rezultati prikazani su u narednom tekstu grafikonima i sukladnim objašnjenjima.

Tijekom 2013. godine terorističke aktivnosti su se povećale za čak 61% u odnosu na 2012. godinu. Ovakav podatak govori kako ne samo da se povećala učestalost napada, već se i njegova geografska rasprostranjenost širi. Fenomen terorizma leži u njegovoj specifičnosti visoke koncentriranosti i podjednake globalne distribucije. Preko 80% izgubljenih života radi terorizma dogodio se 2013. godine u samo pet zemalja - Iraku, Afganistanu, Pakistanu, Nigeriji i Siriji. Međutim, dodatnih 55 zemalja je zabilježilo jedan ili više smrtnih slučajeva. Od 2000. godine do danas, broj smrtnih ishoda se povećao za 5 puta (2013. godine iznosio je 17.958, a 2000. godine 3.361 smrtni slučaj). Najveći skok u broju teroristički napada kao i njihovih smrtnih slučajeva dogodio se nakon početka rata u Siriji 2011. godine.

Sljedeći grafikon prikazuje udio terorističkih mreža džihada po zemljama Europske unije.

Grafikon 1. Udio terorističkih mreža džihada po zemljama EU

Izvor: Prodan, T., *Protuteroristička politika Europske Unije*, Polemos 12, 2009., ISSN 1331-5595, str.12.

Prema grafikonu vidljivo je kako je gotovo polovica terorističkih mreža rasprostranjena u Ujedinjenom Kraljevstvu (42%), dok se na drugom mjestu nalazi Nizozemska, zatim Francuska, Španjolska i Belgija.

Prijetnja terorizma je postala jedna od najvećih prijetnji nacionalnih sigurnosti velikom broju zemalja. Nedavni rast i jačanje nasilne grupacije ISIL u Siriji i Iraku, potaknut je željama za širenjem teritorija koje uključuju zemlje poput Sirije, Libanona, Izraela, Jordana, Palestine, ali i sjeverne Turske, povećavajući rizik daljnje destabilizacije regije Bliskog istoka. Za većinu zabilježenih smrtnih slučajeva (66% u 2013. godini) preuzimaju odgovornost četiri terorističke organizacije: ISIL, Boko Haram, Talibani i Al-Qa'ida sa svojim ograncima.

Varijacije religioznih ideologija koje se baziraju na ekstremističkim interpretacijama Wahhabi Islama, zajedničke su svim četiriju grupacijama, iako se njihovi strateški ciljevi razlikuju.

Religiozna ideologija kao motiv terorizma je samo dijelom globalni fenomen. Ona je dominantna u dijelovima Afrike, Bliskog istoka i Južne Azije. U ostatku svijeta, terorizam je češće motiviran političkim i nacionalističkim/separatističkim pokretima. Ovi oblici terorizma ostali su nepromijenjeni u posljednjih 14 godina. Motivi terorističkih aktivnosti su često kompleksni i multidimenzionalni, ali postoji nekoliko generaliziranih i značajnih društveno-ekonomskih korelacija terorizma. Zemlje s visokim stupnjem terorističkih napada imaju sljedeće slične faktore:

- veće društvene netrpeljivosti između različitih etničkih, religioznih i jezičnih grupacija;
- nedostatak intergrupacijske kohezije;
- visoka razina grupnih kriminalnih radnji, vrijeđanja i nedaća.⁵¹

Bitno je primijetiti kako siromaštvo i drugi ekonomski faktori imaju mali utjecaj na začetak terorizma. Međutim, slabiji politički sustavi, nedostatak političke legitimnosti i vladino financiranje nasilnih činova su puno utjecajnije u objašnjavanju povećanja broja i snage terorističkih organizacija nego što je to ekonomsko stanje zemlje. Zemlje poput Katara, Ujedinjenih Arapskih Emirata i Kuvajta govore u prilog činjenici kako osim većinskog muslimanskog stanovništva, drugi društveni, politički i geopolitički faktori igraju veliku ulogu u 'njegovanju' terorističkih aktivnosti. Mjerenjem i usporedbom različitih političkih i društvenih indikatora mogu se lako prepoznati zemlje s potencijalno visokim rizikom od terorizma. Posljednje izvješće naglasilo je sljedeće visokorizične zemlje: Angola, Bangladeš, Burundi, Obala Bjelokosti,

⁵¹Global terrorism index report 2014, str. 10.

Etiopija, Iran, Izrael, Mali, Meksiko, Mianmar, Šri Lanka, Uganda i Srednjoafrička Republika.⁵²

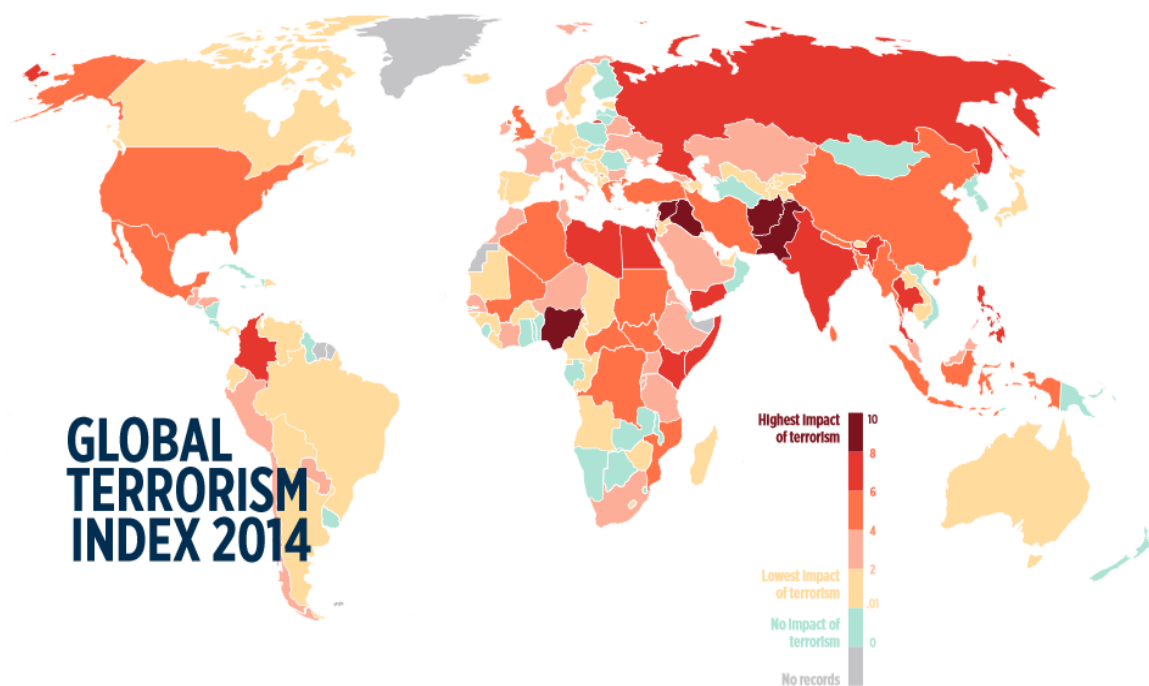
Dvije najuspješnije strategije za prekid rada terorističkih grupacija od 1960-ih godina su bile policijske akcije ili započinjanje političkog procesa. Uz pomoć ovih strategija, zatvoreno je preko 80% terorističkih organizacija. Samo 10% njih može tvrditi da su postigli svoje ciljeve te je njih 7% eliminirano uz punu vojnu organizaciju. U posljednjih 14 godina, 5% svih smrtnih slučajeva dogodilo se u OECD zemljama. Isključujući napad na WTC, Turska i Izrael su doživjeli najveći broj smrtnih slučajeva. Osam zemalja OECD-a imale su smrtno ishode terorističkih napada u 2013. godini.

Sveukupno je u posljednjih 14 godina realizirano preko 48.000 terorističkih napada, sa 107.000 smrtnih ishoda. Samo u 2013. godini zabilježeno je oko 10.000 napada s 18.000 smrtnih ishoda. Ovaj rast je gotovo 50% u odnosu na 2012. godinu, što se često dovodi u korelaciju s američkom invazijom na Irak. U posljednje tri godine, stupanj terorizma se izjednačio i u Pakistanu i Afganistanu, gdje su Talibani odgovorni za najveći broj napada. Tenzije u Pakistanu eskalirale su 2007. godine kada je ubijen predsjednički kandidat Benazir Bhutto te je broj ubijenih povećan za 20% u posljednje dvije godine. U graničnim dijelovima Indije i Pakistana se također uviđa veliki rast u broju terorističkih napada. Jačanje terorizma u Nigeriji se koncentriralo oko terorističke grupe Boko Haram koja je počela rasti nakon 2009. godine. Danas je zbog toga Nigerija jedna od četiri zemalje koje imaju najveći broj smrtnih slučajeva u posljednje tri godine.

⁵² Ibidem, str.15.

3.1. Grafički prikazi 'Globalnog terorističkog indeksa 2014. godine'

Prva slika prikazuje stupanj rizičnosti od terorističkih napada diljem svijeta (bojama od tamno crvene koja označava najviši rizik od napada do svijetlo sive koja označava zemlje s nikad zabilježenim terorističkim napadima).

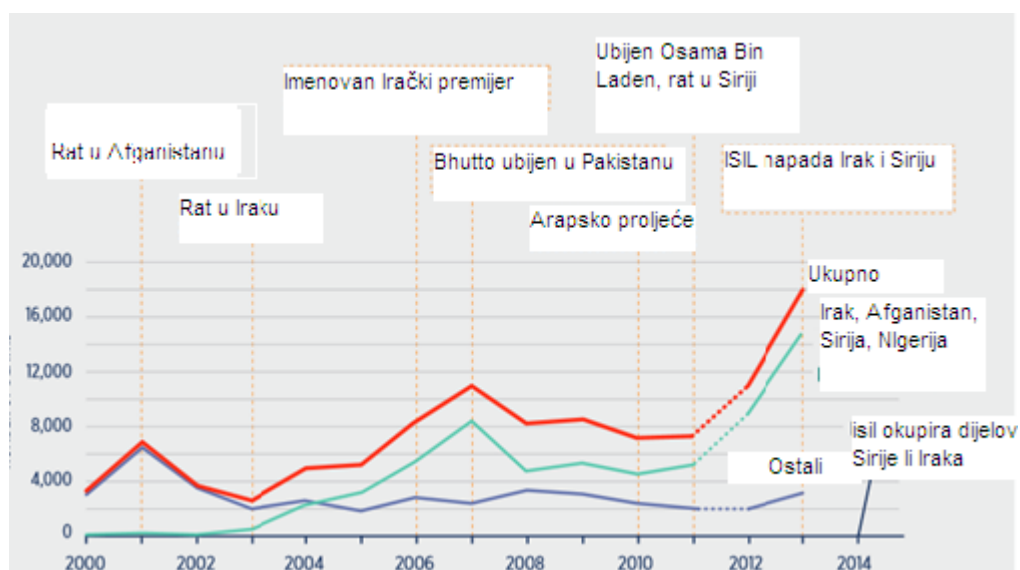

Slika 4. Stupanj rizika zemalja prema GTI 2014. godine

Izvor: Global Terrorism Index Report 2014., str.8.

Prema slici br. 4 vidljivo je kako su zemlje najvišeg terorističkog rizika područje Rusije, Indije, Bliskog istoka i pojedine zemlje Afrike.

Sljedeći grafikon prikazuje ključne događaje koji su potaknuli veći broj terorističkih napada od 2000.-2013. godine.

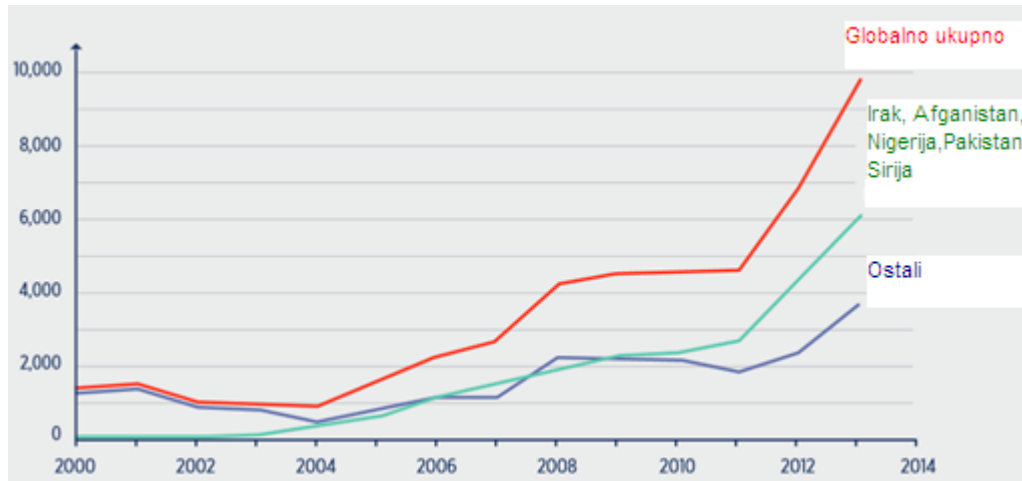

Grafikon 2. Broj smrtnih slučajeva u terorističkim napadima 2000.-2013. godine

Izvor: Global Terrorism Index Report 2014., str.16.

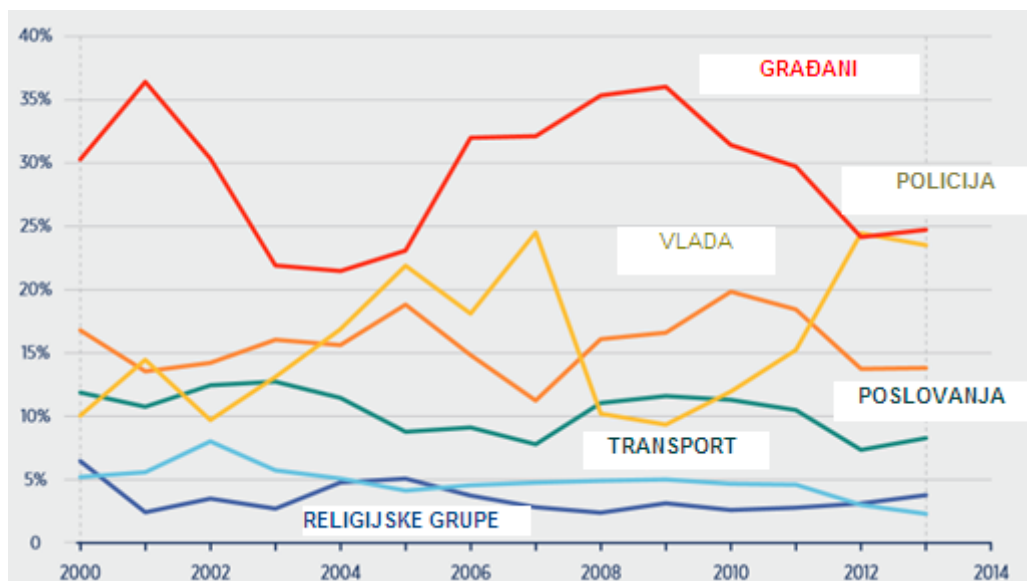
Prema grafikonu br. 2 vidljivo je kako je nakon svakog velikog događaja broj smrtnih ishoda terorističkog napada bio veći nego ranije. Nakon 2012. godine broj smrtnih ishoda sve je veći i ima trend povećanja, neovisno o pet dominantnih zemalja po broju terorističkih napada.

Grafikon br.3 prikazuje broj terorističkih napada u periodu od 14 analiziranih godina. Trend broja napada je u povećanju, posebice od 2012. godine.

Grafikon 3. Broj terorističkih napada od 2000.-2014. godine po zemljama

Izvor: Global Terrorism Index Report 2014., str.17.

Grafikon 4. Mete terorističkih napada 2000.-2014. godine

Izvor: Global Terrorism Index Report 2014., str.17.

Prema grafikonu br.4 može se vidjeti kako su mete terorističkih napada u najvećem broju bili građani, što se jako negativno odražava u turističkim

zemljama. Nakon građana najčešće su napadani policija i vlada, a u najmanjem broju religijske grupe.

Prema istraživanju Protection Group International sljedeće su destinacije bile najjače napadnute u periodu od 2004.-2015. godine.

Tabela 1. Najveći teroristički napadi zapadnih zemalja 2004.-2015. godine

Lokacija	Datum	Napadač	Posljedice
Francuska (Paris)	7. siječanj 2015.	AQ/IS	17 mrtvih, 20 ozlijeđenih
Francuska (Nantes, Dijon, Tours)	21.-23. prosinac 2014.	Osumnjičeni džihadisti	1 mrtav, 24 ozlijeđenih
Australija (Sidney)	15.-16. prosinac 2014.	Osumnjičeni džihadisti	2 mrtvih, 4 ozlijeđenih
Kanada (Ottawa, Ontario)	22. listopada 2014.	Osumnjičeni džihadisti	1 mrtav, 3 ozlijeđena
Belgija (Bruxelles)	24. svibanj 2014.	Mehdi Nemmouche	4 mrtvih
London	22. svibanj 2013.	Osumnjičeni džihadisti	1 mrtav
SAD (Boston)	15.-19. travanj 2013.	Osumnjičeni džihadisti	4 mrtvih, 280 ozlijeđenih
Bugarska	18. lipanj 2012	Hezbollah	6 mrtvih, 32 ozlijeđena
Francuska (Toulouse)	11.-22. ožujak 2012.	AQ	7 mrtvih, 5 ozlijeđena
Norveška (Oslo, Utoya)	22. lipanj 2011.	Andres Breivik	77 mrtvih, 319 ozlijeđena
London	14. svibanj 2010.	Roshonara Choudhry	1 ozlijeđen
London	7. lipanj 2005.	AQ	52 mrtva, 700 ozlijeđenih
Španjolska (Madrid)	11. ožujak 2004.	AQ	191 mrtvih, 2000+ ozlijeđenih

Izvor: Protection Group International, French attacks highlight challenges of evolving terrorist methodology, 2015., str. 5

Prema tabeli vidljivo je kako Francuska prednjači s brojem najgorih slučajeva terorizma, kao i njihovim posljedicama. Samo tri napada izdvojena su izvan Europe, napadi u Sidney, Ottawa, Boston.

4. PRIMJERI TERORISTIČKIH NAPADA U TURISTIČKIM DESTINACIJAMA

U posljednjih 40 godina, tip terorističke mete se mijenjao. Prema Pizamu, tijekom 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća, velik je broj zrakoplova otet. Tijekom 1960-ih godina, oteni zrakoplovi bili su oni na letovima iz Amerike na Kubu, a njihov cilj nije bio ozlijediti turiste. Međutim, samo 10 godina kasnije, ciljevi napada postali su ubojstva i velike materijalne štete meta.

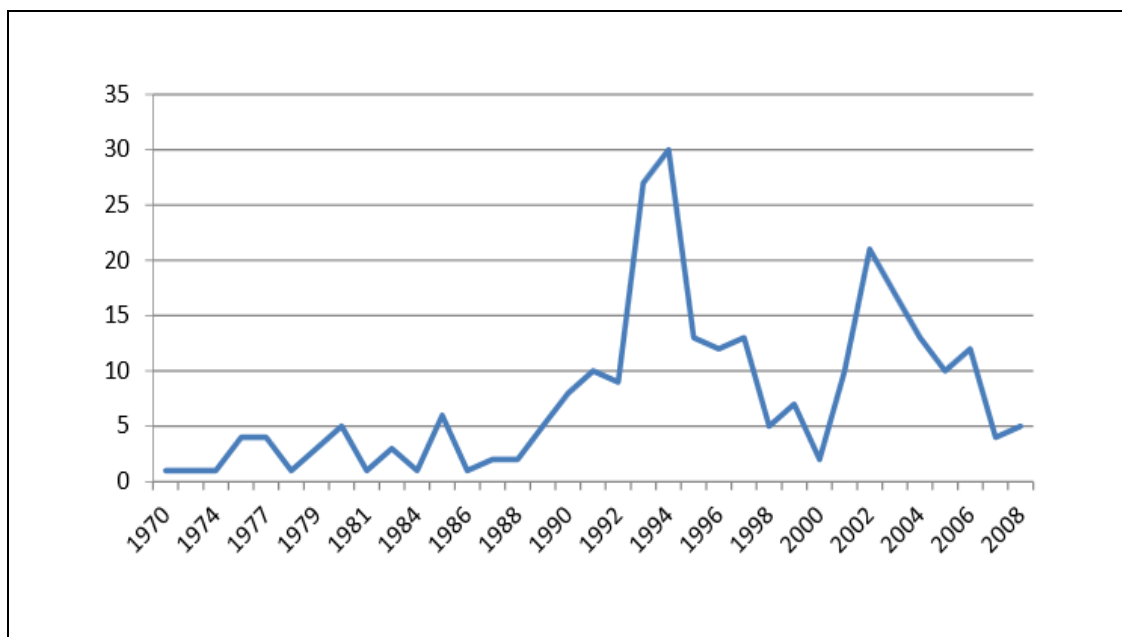
U godinama koje su uslijedile, lista meta uključivala je razne destinacije i objekte, kao što su zrakoplovi, kruzeri, autobusi, restorani i kafići, festivali, kulturne i sportske manifestacije; gotovo svako mjesto gdje su se skupljale mase radi odmora i rekreacije. Početkom 1990-ih godina, veliki broj terorističkih napada dogodio se upravo u poznatim turističkim destinacijama. Mitroff, poznati analitičar u području upravljanja krizama u turizmu, tvrdi kako više nije pitanje da li će se napad dogoditi, već kada i da li su destinacije na to pripremljene.⁵³ Ovaj trend se nastavio sve do kraja 1990-ih godina, ali je u posljednjih nekoliko godina učinio i svoj odmak.

Najpoznatija baza podataka o ključnim globalnim terorističkim napadima je RAND⁵⁴ koja prati napade od 1968. do 2009. godine. Prema ovoj bazi, turisti su bili meta u 269 napada od sveukupno njih 40.129. U tim napadima ubijeno je 684 turista, a 1.191 je ozlijeđeno. Prema izvješćima, tijekom 1990-ih godina, došlo je do značajnog porasta terorističkih napada, s najvećim brojem tijekom 1993. godine (40 napada na turističke destinacije). Iako se ova brojka smanjila u 2000-im godinama, još uvijek je bila velika. Broj smrtnih slučajeva i ozljeda nastavio je rasti.

⁵³Mitroff, I. I., *Why some companies emerge stronger and better from a crisis: 7 essential lessons for surviving disaster*, New York: AMACOM, 2005., str. 34.

⁵⁴<http://www.rand.org/nsrd/projects/terrorism-incidents.html>, pristupljeno 1.08.2015.

Grafikon br. 5 pokazuje broj incidenata u periodu od 1970.-2008. godine.

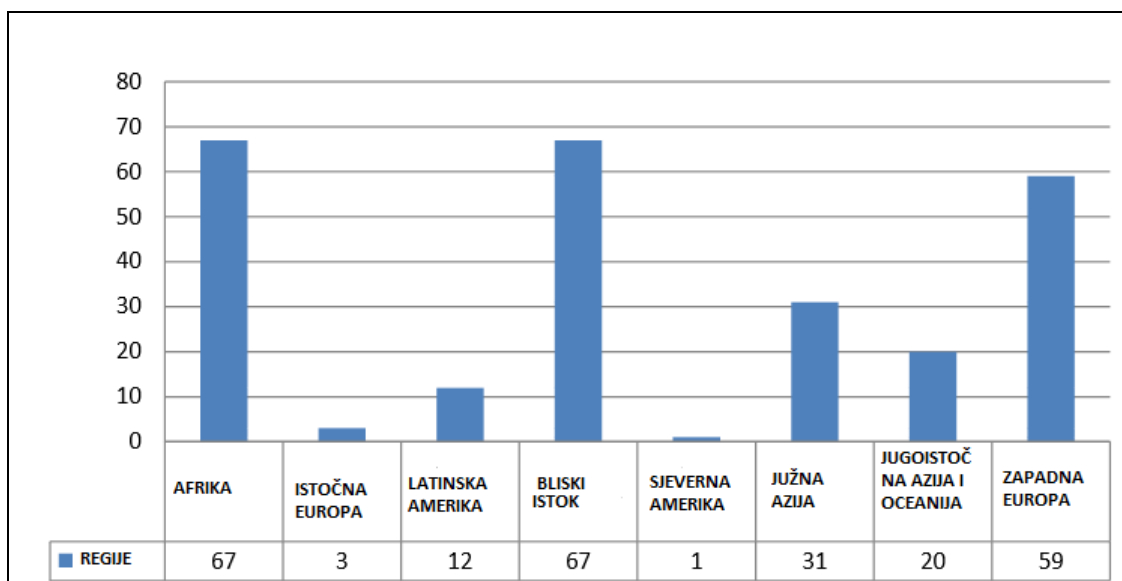

Grafikon 5. Broj terorističkih napada u turističkim destinacijama 1970.-2008. godine

Izvor: RDTWI, <http://www.rand.org/nsrd/projects/terrorism-incidents.html>.

Prema grafikonu 5. vidljivo je kako je početkom 1970-ih godina broj napada na turističke destinacije bio mali, da bi svoj vrhunac dosegao 1993. i 1994. godine i zatim ponovno 2002. i 2003. godine. Kulminacija se dogodila 2002. godine u strašnom napadu na Bali, opisanom u poglavlju 4.1.

Još jedan trend koji se može lako pratiti je geografska lokacija napada prikazana na grafikonu broj 6.

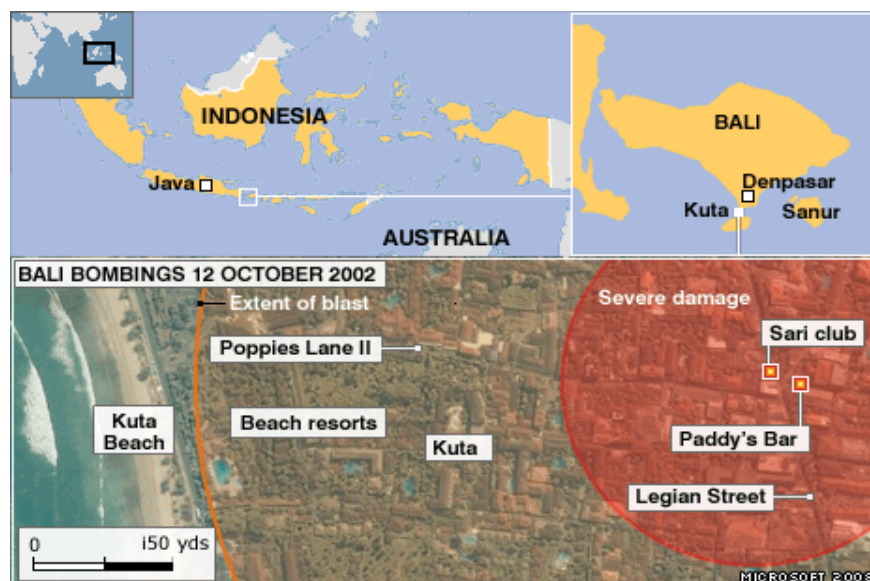
Grafikon 6. Geografska raspodjela turističkih terorističkih napada

Izvor: RDTW, <http://www.rand.org/nsrd/projects/terrorism-incidents.html>

Prema grafikonu (koji se također odnosi na period od 1970.-2008.godine), najnesigurnije mjesto za turiste bila je Afrika i Bliski istok (područje Perzijskog zaljeva) sa 67 terorističkih napada na turističke destinacije. Na drugom se mjestu nalazi Zapadna Europa sa 59 napada, dok je najsigurnije mjesto bila Sjeverna Amerika s jedinim napadom 1997. godine kada je Palestinac usmrtio danskog turista te ozlijedio američkog, argentinskog, francuskog i švicarskog turista.⁵⁵

4.1. Teroristički napad na Bali 2002. Godine

Teroristički napad na Bali dogodio se 12. listopada 2002. godine u turističkom dijelu Kute, na indonezijskom otoku Bali. U napadu je ubijeno 202 ljudi, od kojih je 88 australskih državljana, 38 lokalnih stanovnika te 20 osoba raznih nacionalnosti. Nadalje, još je 209 ljudi ranjeno. Napad se dogodio detoniranjem tri bombe bombaša samoubojice te eksplodiranjem automobila punog bombi u Kuti, poznatom turističkom odmaralištu. Video zapis Osama Bin Ladena potvrdio je sumnje kako je napad izravna osveta za podupiranje američko-iračkog rata i ulogu Australije u oslobađanju istočnog Timora. Za napad je preuzela odgovornost islamska grupacija Jemaah Islamiyah, čiji su članovi kasnije osuđeni, njih troje na smrtnu kaznu (Imam Samudra, Amrozi Nurhasyim i Huda bin Abdul Haq). Napad se dogodio na vrhuncu turističke sezone godine, na plaži Kuta, poznatoj kao okupljalište australskih sportskih ekipa.⁵⁶

Slika 5. Lokacijski prikaz terorističkih napada na Bali 2002. godine

Izvor: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/3157478.stm>, pristupljeno 15.01.2016.

⁵⁶West, B., "Collectivememoryandcrisis: The 2002 Bali bombing, nationalheroicarchetypesandthecounter-narrativeofcosmopolitanationalism", *Journal of sociology*44 (4), 2008., str. 337–353.

Učinjena šteta je bila ogromna, od materijalnih ruševina do potpune rastrojenosti lokalnog stanovništva, koje nije naviklo na bilo kakav oblik agresivnog ponašanja, a najmanje ovakvog načina krvoločnog osvećivanja.

4.1.1. Utjecaj napada na turizam destinacije Bali

Za područje Balijsa, napad je učinio ogromnu štetu turizmu. U 2002. godini, preko 40% zaposlenika bilo je direktno ili indirektno uključeno u turističke aktivnosti. U statističkim procjenama nakon napada, broj internacionalnih dolazaka u Bali je naglo opao. Ne samo da je ekonomski naštetio zemlji, već je napad otkrio i brojne nepripremljenosti i propuste u sigurnosti, zdravstvenoj infrastrukturi i cjelokupnom kriznom menadžmentu. Tijekom tjedana koji su uslijedili nakon bombardiranja, strah od sličnih islamističkih napada na području sjeveroistočne Azije rezultirao je naglašenim putničkim upozorenjima o rizičnosti putovanja, što je uvelike utjecalo na ukupnu posjećenost Indonezije, Malezije, Singapura, Filipina i Tajlanda. Toliko je snažna bila zabrinutost vlada azijskih zemalja da je samo tri tjedna nakon napada organiziran sastanak svih vladajućih koji su zahtijevali hitnu procjenu putničkih upozorenja izdanih od strane zapadnih vlada.

Na istom sastanku dogovoreno je kako će zemlje jugoistočne Azije aktivnije kooperirati u marketinškim aktivnostima regionalnog turizma. Tijela turističkih aktivnosti zajedno s vladom Balijsa, razvila su plan obnove turizma, iako je bilo potrebno preko godinu dana da se pojave prvi znakovi oporavka. Glavni izazov bio je povratiti reputaciju Balijsa kao sigurne destinacije za turiste. U godini nakon napada, Bali je bio domaćin mnogim novinarima i analitičarima terorizma u turizmu. Vrijeme napada vremenski se poklopilo s eksponencijalnim rastom Interneta kao medija komunikacije te su vlade zemalja s jakim turističkim aktivnostima kao što su Japan, Južna Koreja, SAD i Kanada te europske zemlje iskoristile sve prednosti ovog medija kao

jeftinog i efikasnog načina distribucije i publiciranja svojih putničkih upozorenja.

U Australiji, vlada koja je bila pod snažnim kritikama od strane medija za svoj 'propust' da zaštiti i pravovremeno upozori svoje građane na opasnosti putovanja na Bali, upotrijebila je marketinške kampanje kako bi pomogla u oblikovanju novog, pozitivnog imidža ove destinacije. Deset godina nakon napada u Baliju, samo tri zemlje u svijetu –Australija, Ujedinjeno Kraljevstvo i Kanada imaju konzultacijska tijela između vodstva nacionalnog turizma i njihovih ministara vanjskih poslova.

Na globalnoj razini, turistička industrija je naučila brojne lekcije o riziku i kriznom menadžmentu kao posljedica napada na Baliju.⁵⁷Turizam je dominantna ekonomija na Baliju, s malo alternativnih načina zarade lokalnog stanovništva. Brz rast turizma privukao je velik broj migranata iz raznih dijelova Indonezije. Dok je većina Balinežana hindu religije, većina imigranata su muslimani. Pad broja dolazaka nakon napada 2002. godine imao je sljedeće utjecaje:

- najvažniji pokazatelj bio je gubitak prihoda, koji se smanjio za skoro 2/3, što je značilo da se trgovci bore s velikim troškovima života;
- stres, depresija, kriminal i alkoholizam su naglo porasli kod lokalnog stanovništva;
- tenzije između hindu i muslimana su se naglo osnažile- hindu stanovništvo je krivilo muslimane za napad i njihove stravične posljedice po ekonomiju i stanovništvo;
- negativna konkurentnost se povećala među trgovcima, zbog manjeg broja turista.

⁵⁷<http://www.eturbonews.com/31694/ten-years-significance-bali-bombings-tourism-industry>, pristupljeno 3.08.2015.

Analitičari su zaključili kako su gotovo svi resursi, poput edukacije, znanja i vještina kao i pristup financijama, infrastrukturi i vladinim uslugama, stavljeni pod negativni utjecaj nakon terorističkog napada. Dok su socijalne veze između obitelji i prijatelja ostale snažne, one između hindu i muslimanskog stanovništva su naglo bile narušene. Veliki broj stanovništva u poznatim destinacijama nema alternativnih opcija zapošljavanja te će kao takvi uvijek biti jako osjetljivi na ovakve nepredvidljive događaje i ekonomske šokove.

Zaključak analitičara nakon napada je sljedeći: u mjestima gdje ne postoje ekonomske alternative turističkim aktivnostima, kao što je Bali, zakonodavci ne bi smjeli promovirati turizam kao način smanjenja osjetljivosti siromašnog sloja stanovništva. Na taj ih način čine samo osjetljivijim na šokove kao što su teroristički napadi.

Kolaps u broju turista odgovara smanjenju prihoda, što uzrokuje prodavanje dobara od strane trgovaca i smanjenje troškova, kao što su edukacije djece. Ovakav trend ima dugoročne društvene i ekonomske utjecaje koji se teško mijenjaju, čak i kada se broj turista ponovno vrati na istu razinu.⁵⁸

4.2. Teroristički napadi u Londonu

Teroristički napadi nisu strana pojava u Londonu. Još je 1867. godine Irska separatistička grupa detonirala bombu u Clerkenwell zatvoru i usmrtila 12 osoba te ozlijedila više od njih stotinu. U periodu od 1883.-1885. godine, London je postao grad brojnih društvenih i političkih nemira s radikalnim grupama i anarhistima koji su pokretali terorističke kampanje sve do prije početka Drugog svjetskog rata.⁵⁹ 1939. godine IRA je detonirala 59 bombi u centru grada, među sjedištima političkih, financijskih i diplomatskih institucija.

⁵⁸<http://www.eldis.org/id21ext/s11kb1g1.html>, pristupljeno 2.08.2015.

⁵⁹Robert Taber, War of the flea: The classic study of Guerrilla warfare (Washington, D.C.: Brassey's, 2002), 100.

Napadi IRA-e nastavili su se u periodu od 1971.-1988. godine, u organizaciji različitih grupacija i ogranaka koji nisu imali specifične mete, od Hyde parka do komercijalnih meta kao što su Harrods ili ulica Oxford.

Slika 6. Teroristički napadi u Londonu 1939. godine

Izvor: <http://alphahistory.com/northernireland/ira-mainland-campaign>, pristupljeno 5.08.2015.

Teroristički napadi u jednom su periodu postali kontinuirani i usmjereni na razne mete s ciljem širenja straha među stanovništvom. Od 1974.-1975. godine je jedan ogranak IRA-e napadao kafiće i restorane u cijelom Londonu, kao što su hotel Hilton u Lane parku, te poznati Oyster Bar u Mayfairu. Ekonomski utjecaj ovih terorističkih napada teško je zaključno prezentirati s obzirom na njihov dugi tijek zbivanja, odabir meta i različitog stupnja 'uspjeha' napada.⁶⁰ Također, teroristički napadi se nisu ograničili samo na Ujedinjeno Kraljevstvo. Brojne palestinske grupacije počele su ciljati civilne mete kao što su otmice putničkih zrakoplova i poznati napad 1972. godine na Olimpijskim igrama u Munchenu.

Napadi IRA-e tijekom 1988.-2001. godine orijentirali su se na komercijalne i ekonomske aktivnosti zemlje. U vremenu od 1990.-1996. godine te 2000.-2001. godine zabilježen je snažan porast terorističkih aktivnosti u Ujedinjenom Kraljevstvu. Iako je većina ovih napada bila usmjerena na

⁶⁰Sageman, M., Understanding terror networks, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2004., str.8.

tradicionalne IRA mete, kao što su vojne baze i političke mete, teroristi su počeli ciljati i na financijska i komercijalna središta Londona s jasnim ciljem unošenja neravnoteže u ekonomske aktivnosti zemlje. Izvan Londona IRA je napadala šoping centre u Blackpoolu (1991), Warringtonu (1993) i Manchesteru (1996).⁶¹

Bombardiranje Bishopsgate-a u travnju 1993. godine bio je jedan od najskupljih terorističkih napada, s uzrokovanim troškovima od 907 milijuna dolara. Puni troškovi napada bili su puno veći jer je šteta nastala i na prometnoj Liverpool stanici, dijelovi centra grada bili su danima zatvoreni, ali i radi naknadnih rušenja ureda koji nisu bili optimalno osigurani protiv budućih napada. Međutim, utjecaj ovih razornih napada je bio minimalan na ekonomiju zemlje.

Slika 7. Bombardiranje Bishopsgate-a 1993. godine u Londonu

Izvor: <http://spitalfieldslife.com/2012/01/08/the-romance-of-old-bishopsgate/>, pristupljeno 05.08.2015.

Napadi koji su bili u znaku velike pogibije civilnog stanovništva dogodili su se 1973. godine – bombardiranje na stanicama Euston, King's Cross i Victoria u kojima je poginula 21 osoba.⁶² Godine 1976., bombe su detonirale u vlaku na

⁶¹ Rachel Ehrenfeld, *Funding Evil*, Chicago: Bonus books, 2003., str. 35.

⁶² Ibidem.

ulici Cannon i West Hamu, pri čemu je ubijena jedna osoba, a ozlijeđeno njih devetero. Iako je još u nekoliko navrata IRA snažno napala prijevoznu mrežu unutar grada, ovi napadi nisu imali značajan ekonomski utjecaj na zemlju.

4.3. Utjecaj terorističkog napada 2005. godine na turizam

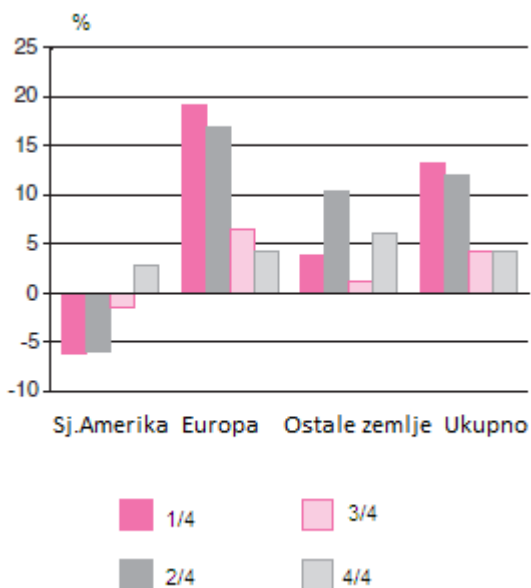
7. srpnja 2005. godine dogodila se serija koordiniranih samoubilačkih napada u centru Londona, s ciljem napada na civile u javnoj prijevoznoj mreži u jutarnjim satima. Četiri pripadnika islamske ekstremističke grupacije detonirali su tri bombe u nizu u Londonskom Metrou te četvrtu na poznatom londonskom turističkom autobusu na Tavistock trgu. Preko 700 osoba je ranjeno i 52 ubijeno u ovom napadu, najgorem kakvoga Ujedinjeno Kraljevstvo pamti. Dan prije napada, London je proglašen domaćinom Olimpijskih igara za 2012. godinu, što je dodatno naglasilo multikulturološku reputaciju grada.

Istraživanja pokazuju kako je napad 2005. godine u Londonu spustio stupanj ekonomskih aktivnosti zemlje na razini koja nije zabilježena niti nakon rata u Iraku 2003. godine. U drugoj četvrtini godine, broj poslovanja koja su doživjela napredak je bio samo 19%, u usporedbi s 36% poslovanja koja su zabilježila pogoršanje. Napadi su se dogodili pred ljetnu turističku sezonu, ali i u jako nepogodno ekonomsko vrijeme. U vrijeme prije napada, London je bio u najvećoj ekonomskoj krizi nakon 1993. godine.

Broj turista koji je otkazao svoje planove za putovanje u London se popeo s 21% na 27%. Prve grube procjene tvrdile su kako je trošak napada u području turizma iznosio preko 300 milijuna funti. Čak su i destinacije unutar Londona, ovisno o svojoj lokaciji imale drugačije reakcije turista. Središnji dio Londona i destinacije poput Tower of London i Madam Tussauds zabilježili su pad broja turista za 15% u odnosu na isti period godine ranije, dok su

atrakcije na rubnim dijelovima grada (vrtovi Kew, RAF Hendon) bilježile porast broja turista za 10 ili čak 14%.⁶³

Već 2006. godine Guardian je objavio kako je rekordnih 30 milijuna ulazaka u Ujedinjeno Kraljevstvo ostvareno, unatoč prvotnim pesimističnim procjenama. Strani turisti ostvarili su potrošnju od 14,2 milijarde funti, prema podacima Nacionalnog statističkog ureda.⁶⁴ U prve dvije četvrtine 2005. godine, vidljiv je velik rast inozemnih turista na cijelom području Velike Britanije, 13% u prvoj četvrtini te 12% u drugoj. U trećoj i četvrtoj četvrtini godine zabilježen je snažan pad za 4,2% te 4.3%. Sljedeći grafikon prikazuje promjenu u broju dolazaka od 2004. godine do 2005. godine po regijama svijeta.

Grafikon 7. Postotna promjena u broju turista u UK po četvrtinama godine i regiji 2004.-2005. godine

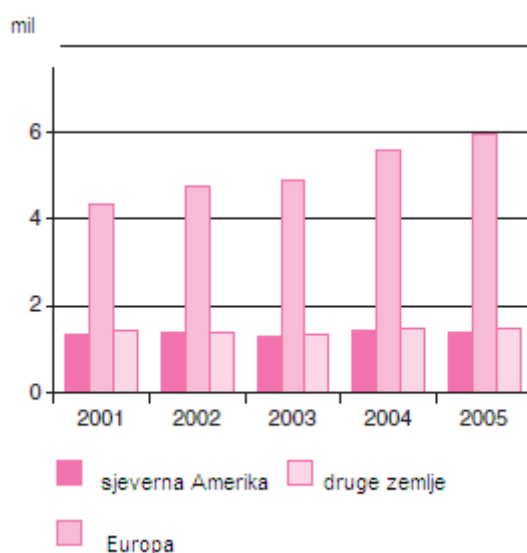
Izvor: Lovegrove, J., Travel Trends, A report on the 2005 International passenger survey, Office for national statistics, 2005., str. 11.

⁶³The Guardian, 'Plan to coax shoppers back to west end after bombs, 2005.

⁶⁴Lovegrove, J., Travel trends, A report on the 2005 International passenger survey, Office for national statistics, 2005.

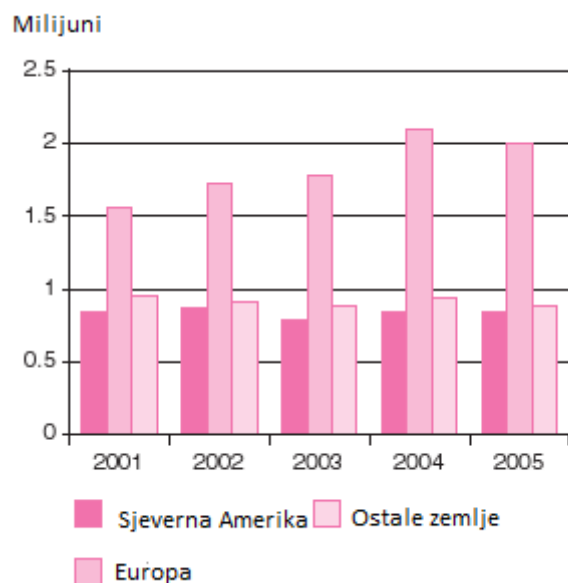
Događaji koji su pogodili London u srpnju 2005. godine podudarali su se s usporavanjem stope rasta broja posjetitelja u Veliku Britaniju od strane Europe i drugih zemalja u posljednjem kvartalu između 2004. i 2005. godine. U usporedbi s 2004. godinom, broj turista iz Sjeverne Amerike u London pao je u prva dva kvartala 2005. godine te je također vidljiv i mali pad u trećem kvartalu u usporedbi s istim periodom u 2004. godini.

Sljedeći grafikon prikazuje broj posjetitelja po regijama u periodu od 2001.-2005. godine, također po kvartalima.

Grafikon 8. Broj posjetitelja Ujedinjenog Kraljevstva u periodu od 2001.-2005. godine (3. kvartal)

Izvor: Lovegrove, J., *Travel Trends, A report on the 2005 International passenger survey*, Office for national statistics, 2005., str. 11.

Grafikon 9. Broj posjetitelja Londona u trećem kvartalu po emitivnim zemljama

Izvor: Lovegrove, J., *Travel trends, A report on the 2005 International passenger survey*, Office for national statistics, 2005., str. 11.

Grafikon pokazuje promjene u broju posjetitelja Londona od strane europskih i drugih zemalja između 2001.-2005. godine za treći kvartal. U trećem kvartalu posjete Londonu od strane turista iz Europe i ostalih zemalja smanjile su se za 4,6% i 4,9% tijekom 2005. godine, u usporedbi s godinom ranije. Međutim, broj turista iz Sjeverne Amerike je ostao skoro isti. Ako se međutim, prati cijelo područje Ujedinjenog Kraljevstva, broj turista iz Sjeverne Amerike pao je za 1,4%, dok se broj turista iz Europe i drugih zemalja povećao za 6,4% i 1,3%.

Postotak promjene u broju posjetitelja Londona razlikuje se i po cilju posjete. Ako se analiziraju poslovne posjete, tada je u periodu od 2004. i 2005. godine došlo do porasta od 9,9%, kao i kod turista koji su putovali u posjetu obitelji i prijateljima. S druge strane, broj turista koji je putovao samo radi cilja upoznavanja zemlje i kulture, bilježi pad nakon srpnja 2005. godine.⁶⁵

⁶⁵Lovegrove, J., op.cit., str. 11-13.

4.4. Teroristički napadi u Madridu

Posljednjih 50 godina strah od terorističkih napada u Europi nije izazivala samo Al-Kaida, već i brojne europske terorističke skupine. Kao dva glavna primjera, mogu se navesti upravo Španjolska i Ujedinjeno Kraljevstvo. Nedugo nakon Drugog svjetskog rata, kao odgovor na tadašnji diktatorski režim nastala je baskijska teroristička organizacija ETA (bask. *Euskadi ta Askatasuna*). Koristeći terorizam, organizacija pokušava stvoriti neovisnu baskijsku državu.

U ožujku 2004. godine, u jutarnjim satima, aktivirane su tri bombe u vlakovima Madrida, u blizini stanice Atocha. Zatim su aktivirane još četiri u neposrednoj blizini, te još jedna na stanici Santa Eugenia i El Pozo del Tío Raimundo.⁶⁶ U ovim napadima poginulo je 190 ljudi te je više od 2000 ranjeno.

Slika 8. Naslovnica EL Pais dan nakon napada na Madrid

Izvor: www.voltairenet.org, pristupljeno 15.12.2015.

⁶⁶Buesa, M., et.al., The economic cost of march 11: Measuring the direct economic cost of the terrorist attack on march 11, 2004 in Madrid, *Terrorism&Political violence*, 19(4), 2007., str. 489-509.

Teroristički napad tada izvršen smatra se najsmrtonosnijim u povijesti Španjolske, s najvećim brojem smrtnih slučajeva, nakon bombardiranja Pan Am leta 103, godine 1988. Ono što je također bitno naglasiti je da su se napadi dogodili samo tri dana prije vladinih izbora.⁶⁷ Madridski Metro i sve njegove stanice bile su zatvorene. Prema policijsko-vojn timer izvještajima, teroristi su planirali aktivirati još 13 bombi diljem grada kako bi uzrokovali što veće štete i destrukciju. S obzirom da povijesno gledano, Španjolska nije bila visoko rizična teroristička meta, bombardiranje je bio jasan znak negodovanja o njezinom podupiranju 'Rata protiv terorizma'. Naravno, nakon ovih napada, reakcija javnosti u Španjolskoj protiv Iraka se naglo zaoštrila.

Osim samih napada i svih okolnosti oko njih, povukla su se brojna pitanja o sigurnosti prijevoza građana. Sredstvo prijevoza koje se činilo najsigurnijim u velikim gradovima poput Madrida i Londona, sada se smatra potencijalnim sigurnosnim rizikom za pojedince. Velika masa ljudi koja koristi javni prijevoz postaju laka meta terorističkim napadima, posebice u jutarnjim satima prije početka službenog radnog vremena. Stoga ne čudi kako je jedna od glavnih posljedica terorizma u posljednjih nekoliko godina bila promjena europskih sigurnosnih načela. Ne samo da su se pojavile strože regulacije, već je i jači naglasak na sigurnosti, odgovornosti pojedinca i široj prijetnji terorizma. Putnike se upozorava na trenutačno obavještavanje ostalih putnika i prijavljivanje bilo kakvih sumnjivih okolnosti koje bi potencijalno mogle biti teroristički napadi. Nakon svakog napada, javnost je zahtijevala stroži nadzor urbanih prijevoznih sustava, stanica vlakova i drugih mjesta na kojima je velika koncentracija ljudi tokom cijelog dana.

Zahtijevajući odlučnu akciju i donošenje konkretnih mjera u borbi protiv terorizma, Europska unija je 25. ožujka 2004. godine donijela Deklaraciju o borbi protiv terorizma (engl. *Declaration on Combating Terrorism*). Deklaracija se poziva na Povelju Ujedinjenih naroda i obveze odlučne borbe protiv terorizma koje proizlaze iz Rezolucije 13682 (engl. *United Nations*

⁶⁷Mandrell, J., It couldn't happen here: A Cross-cultural rhetoric, Duke University Press. Retrieved from academic search, 2008., str.321.

Security Council Resolution 1368). Već u lipnju 2004. godine Europska unija je slijedom već poduzetih mjera i donesenih akata prihvatila revidirani Akcijski plan za borbu protiv terorizma (engl. *Revised EU plan of Action on Combating Terrorism*). Prema tom dokumentu, strateški ciljevi EU-a su sljedeći: onemogućiti teroristima prilaz financijskim i drugim ekonomskim resursima; podići učinkovitost radnih tijela EU i država članica pri traženju terorista, njihovom procesuiranju pred sudom te pri sprječavanju počinjenja terorističkih napada; produbiti međunarodni konsenzus i ojačati međunarodno sudjelovanje u borbi protiv terorizma; osigurati sigurnost međunarodnog prometa i djelotvoran sustav nadzora vanjskih granica; povećati učinkovitost članica EU pri uklanjanju posljedica terorističkog napada; u okviru ZVSP usredotočiti se na Treće zemlje koje nemaju dovoljno razvijene kapacitete za borbu protiv terorizma.⁶⁸

Napadi na Madrid 2004. godine rezultat su neorganiziranih džihad grupacija. Danas postoji brojna literatura koja se bavi analizom načina eliminiranja prijetnji terorizma u urbanim prijevoznim sredstvima. Također, govori se o razvoju efikasnijih sustava kolanja informacija i njihove zaštite, a temelji se najviše na tehnologiji.⁶⁹

4.4.1. Utjecaj terorističkog napada u Madridu na turizam

Turizam u Španjolskoj nije bio jako narušen nakon napada 2004. godine, prema istraživanjima brojnih poslovanja. U Dohi je održan Četvrti skup Svjetske turističke organizacije i Europske komisije za putovanja gdje je Miguel Angel Villanueva, Madridski čelnik za financije i razvoj turizma, tvrdio

⁶⁸Prodan, T., Protuteroristička politika Europske Unije, *Polemos* 12, 2009., ISSN 1331-5595, str.12.

⁶⁹Reinares, F., After the Madrid bombings: Internal security reforms and prevention of global terrorism in Spain, *Studies in conflict & Terrorism*, 32(5), 2009., str.367-388

kako je turizam u Španjolskoj ostvario jako dobre rezultate, bez obzira na terorističke napade.⁷⁰

Prema istraživanju preko 1200 španjolskih turističkih poslovanja, samo je 1/3 zabilježila utjecaj manji od 5% na prodaju tijekom dana koji su uslijedili nakon napada. Također tvrde kako se prodaja oporavila do 8.travnja, koji je bio zadnji dan istraživanja. Ostalih 2/3 poslovanja nastavila su s radom bez ikakvih negativnih utjecaja. Istraživanje je provelo Exceltur, grupacija koja zastupa španjolska turistička poslovanja, u periodu između 15.ožujka i 8. travnja.⁷¹

CEO Exceltura, Jose Luis Zoreda, rekao je kako je španjolska turistička industrija iznenadila svojom brzinom oporavka, posebice u usporedbi s drugim destinacijama, poput New Yorka, Balijsa, Kenije i Moskve. Odgovori u istraživanju također su pokazali da je utjecaj bombardiranja bio više koncentriran na poslovanja koja djeluju u Madridu, dok su Kanarski otoci imali zanemariv turistički negativni pomak.

Zoreda tvrdi kako je glavni razlog tome odličan odgovor domaće potražnje, velike potpore i povjerenja u sigurnosne mjere, ali i visok stupanj privlačenja stranih turista u Španjolsku. Antonio Nieto, generalni direktor turizma za madridsku regiju, tvrdio je kako podaci Španjolskog statističkog instituta pokazuju da je broj stranih turista u ožujku 2004. godine narastao za više od 7.4%. Ovaj podatak jasno govori kako Madrid, kao jaka turistička destinacija nije pokazala kolaps uzrokovan snažnim terorističkim napadom.

Tijekom cijelog mjeseca ožujka 2004. godine pokazao se rast u stranoj i domaćoj potražnji u hotelima sa 5 ili 4 zvjezdice, u usporedbi s ožujkom 2003. godine, dok su smještajni objekti označeni jednom ili dvije zvjezdice, pokazali mali pad u ukupnoj prodaji. Popunjenost tih kapaciteta pala je sa 71,2% 2003. godine na 67.8% u 2004. godini. Međutim, naglašava se kako je

⁷⁰<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2005-0095+0+DOC+XML+V0//EN>, pristupljeno 15.01.2015

⁷¹<http://unstats.un.org/unsd/tradeserv/Workshops/Madrid/Exceltur.pdf>, pristupljeno 15.01.2015.

smanjenje velikim dijelom nastalo zbog realnog povećanja broja soba i novih hotela koji su se otvarali tokom godine, a manje radi samih terorističkih napada.

Ovakva postavka se očituje u podacima za 2004. godinu, kada je broj posjetitelja narastao za 7.12%, kao i broj noćenja za 4.42% u usporedbi s ožujkom 2003. godine, dok je cjelokupna popunjenost hotela u istom periodu pala za 6.23%. U prvih tri mjeseca 2004. godine, broj turista Madrida dosegao je 1.222,000 u usporedbi sa 1.109,000 u prvoj četvrtini 2003. godine. Broj noćenja također je porastao na 2,581.000 u usporedbi sa 2.404,400 u istom periodu 2003. godine⁷². Međutim, Kanarski otoci zabilježili su pad potražnje u ostatku 2004. godine, iz razloga nepovezanih s terorističkim napadima u ožujku. Neki od razloga mogu biti i rastuća globalna konkurencija, kao i nepovoljna kretanja eura i američkog dolara na tržištu novca.

Španjolska vlada uvela je brojne dodatne mjere sigurnosti uključujući i povećanje sigurnosnih mjera na lokacijama gdje je velika koncentracija ljudi, poput zračnih luka, metroa i kolodvora. Lokalna policija sada u svakom trenu nadzire linije javnih prijevoza i infrastrukturu diljem Španjolske. Provedene su brojne kampanje kojima se stanovništvu daje do znanja kako i gdje prijaviti sumnjiva događanja, kako bi se gradu ponovno vratio osjećaj sigurnosti i mogućnost normalnog života.

Nakon madridskog terorističkog napada 2004. godine, unutar Europske unije su započele ozbiljnije rasprave o prijedlozima za zajedničku antiterorističku politiku, međutim, iako se očekivalo brzo usklađenje prijedloga zemalja članica, taj proces do danas nije završen.⁷³

⁷² Ibidem.

⁷³ Prodan, T., op.cit., str.12.

5. TERORISTIČKA KRIZA U FRANCUSKOJ

Terorizam nije strana pojava u Francuskoj. Kroz povijest ova zemlja bilježi brojne slučajeve terorističkih činova, od 19. stoljeća do danas. Sama riječ terorizam potječe iz francuskog jezika '*terrorisme*' koja je opisivala aktivnosti francuske vlade tijekom Francuske revolucije, u vrijeme koje se opisivalo kao '*Vladavina terora*' pod Maximilianom de Robespierrom. Nakon pada ove vlade, riječ se razvila u cijeli koncept koji se svodi na spoj straha, ozljeđivanja i smrti s ciljem provođenja ideoloških načela nad određenom populacijom.

Francuska je doživjela tri teroristička napada tijekom prvih 58 godina 19. stoljeća. Prvo bombardiranje dogodilo se 1800. godine na Napoleona Bonaparteu u kojem je poginulo 22 ljudi i preko 50 ozlijeđenih, drugo 1835. godine, također na kralja Louisa-Philippea. Posljednji napad dogodio se 1858. godine s ciljem ubojstva Napoleona III u kojem je ozlijeđeno čak 106 ljudi. Nakon dugo godina, Francuska je 1961. godine zabilježila čak 13 terorističkih napada. Prvo bombardiranje dogodilo se 1961. godine na željezničkom putu Strasbourg-Paris, za čiju je organizaciju odgovornost preuzela *Organisation de L'armee Secrete* u kojem je poginulo preko 100 ljudi te se kao takvo smatra najfatalnijim u povijesti francuskog terorizma. Alžirski konzulat napadnut je 1973. godine u Marseilleu, 1980. godine napadnuta je pariška sinagoga, 1981. godine ASALA (Armenijska tajna vojska za oslobođenje Armenije) pokušala je izvršiti talački napad, 1982. godine Abu Nidal organizacija organizirala je pucnjavu u Goldenberg restoranu, prilikom čega je 22 ljudi ozlijeđeno, a 6 ubijeno.

Tijekom 1983. godine, brojne trgovine napadnute se od strane Libanonskih revolucionarnih frakcija. GIA (engl. *Armed Islamic Group*) je preuzela odgovornost za napad na zrakoplovni let Air France 1994. godine, kao i za brojne napade tijekom idućih godina 20. stoljeća. U samo prvih 14 godina 21. stoljeća Francuska je zabilježila 6 terorističkih napada. Fronta za nacionalno oslobođenje Korzike izvršila je napad na Nicu u kojem je šestero ljudi

ozlijeđeno; ETA je 2007. godine izvršila napade u Capbretonu; 2012. godine Mohammed Merah napao je francuske vojnike i nekoliko Židova civila u gradovima Montauban i Toulouse.⁷⁴

Glavni grad Pariz također je često bio meta terorističkih napada. Sjećanja na revolucije, ubijanja, ratove i okupacije vidljiva su ne samo u muzejima, već i u nazivima ulica i samoj arhitekturi grada. Najpoznatiji napad tijekom 2015. godine dogodio se nad uredništvom Charlie Hebdo časopisa te u jednoj od robnih kuća, što je rezultiralo brojnim demonstracijama. Drugi val napada u Parizu dogodio se samo nekoliko mjeseci nakon Hebdo zvjerstva, 13. studenog 2015. godine koji se smatra najgori u povijesti Francuske sa 150 smrtnih slučajeva i preko 500 ozlijeđenih ljudi, što je utjecalo na smanjenu globalnu i lokalnu sigurnost cijele regije. Pokrenuta politička pitanja tiču se francuske angažiranosti na području Bliskog istoka.

Tog dana, koji se u medijima često navodi kao crni petak, sedam simultanih terorističkih napada dogodili su se diljem Pariza. Prema službenim izvorima, 129 ljudi je ubijeno i više od 350 ranjeno. Najmanje sedmorica terorista bili su uključeni u ovaj organizirani napad masovne pucnjave, držanja taoca i samoubilačke akcije. Trojica terorista detonirala su bombe u svojim prslucima u blizini nogometnog stadiona, Stade the France oko 21:00 sat, zatim je četvrti učinio isto u restoranu na Boulevard Voltaire. Ostali su bili uključeni u masovnoj pucnjavi za vrijeme koncerta u Bataclan koncertnoj dvorani, gdje su ubili više od 80 ljudi.⁷⁵

Teroristički napadi u Parizu dolaze u vrijeme kada je Europa usred migrantske krize, što dodatno zaoštrava globalne političke i društvene odnose. Pariz je danas u statistici prikazan kao jedan od najnesigurnijih

⁷⁴ Izvor: Povijest terorizma u Francuskoj, <https://developingtomorrow.wordpress.com/2015/01/11/a-history-of-terrorism-in-france/>.

⁷⁵ International Institute for counter-terrorism, The black Friday attacks, 2015., str.2

gradova na zapadu te se nalazi na 21. mjestu, u grupi gradova poput gradova iz Iraka i Afganistana.⁷⁶

5.1. Utjecaj terorizma na turizam i ekonomiju u Francuskoj

Ekonomsko stanje u regiji bitno se pogoršalo posljednjim terorističkim napadom na Francusku. Vidljive su jasne promjene i padovi u području dioničkog poslovanja, posebice turistički vezane dionice poput aviokompanija, booking agencija i kruzera. Međutim, ekonomske analize pokazuju kako su promjene u turizmu nakon terorističkih napada često kratkotrajne, dok su ozbiljnije prijetnje one koje nastaju cjelokupnim zastrašivanjem investitora i zatvaranjem granica poslovanja. Posljednji teroristički napad mogao bi utjecati u velikoj mjeri na trenutnu potrošnju, a samim time i na cjelokupnu ekonomiju.

Međutim, najveća opasnost leži u činjenici da neće samo ekonomija u Francuskoj biti narušena ovim terorističkim napadima. Mogućnost napada diljem Europe je jako velika, što znači da će pod utjecajem biti potrošači cijele Europe. Strah od sljedećeg napada može tijekom vremena izbljediti, kao što je to često slučaj posebno u području turizma, ali šteta učinjena u europskoj Schengen zoni, koja je omogućavala slobodu kretanja unutar 26 europskih zemalja, može imati puno dugotrajniji utjecaj. Veliki broj zemalja unutar Unije podiglo je svoje granice prema neočekivanoj migraciji stanovništva Bliskog istoka i Afrike, što će uvelike utjecati i na transfer dobara i cjelokupni nabavni lanac.

Međutim, politički rizik daleko je opasniji za europski ekonomski prosperitet. Nacionalističke stranke rastu i razvijaju se diljem Europe. U Španjolskoj,

⁷⁶Vanbergen, G., The Paris terrorist attacks. The worst in France's recent history, Global research, 2016.

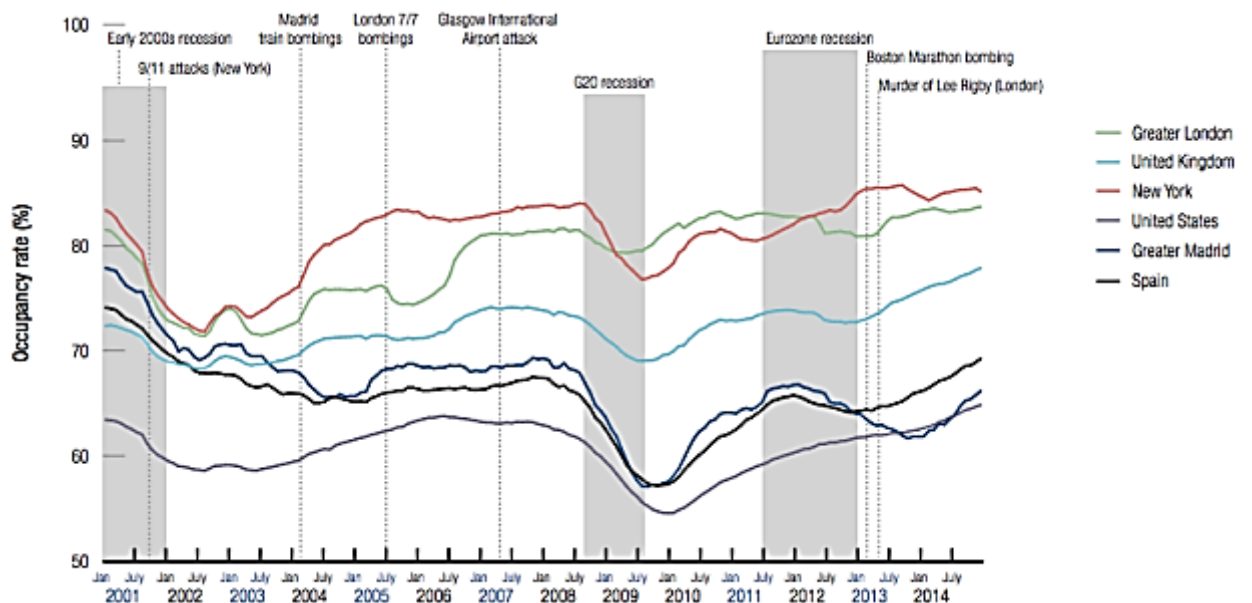
radikalni ljevičari postali su jaki. Pojavljivanje novih političkih stranaka koje nemaju iskustvo u vođenju već narušenom ekonomijom može biti jako opasno. Kao primjer se može navesti Grčka, u kojoj se nove političke grupacije bave implementacijom financijskih reforma, na štetu stanovništva. Cijene života ugašenih u pariškim napadima nisu mjerljive, dok je ekonomska odmazda tek na pomolu.⁷⁷

Priroda napada na nedužne koji su uživali u hrani, kulturi i sportu koji privlači milijune turista u Pariz svake godine, loša je za putničke agencije, hotelijere i druga poslovanja vezana uz uslužni sektor. U jednom trenutku poznati Eiffelov toranj je bio zatvoren za posjete, kao i Disneyland Paris. Izvješća o praznim vlakovima i avionima koji putuju prema Parizu, kao i puni automobili koji vode iz Pariza u vrijeme koje je trebalo biti početak zimske turističke sezone. Francuska je najpopularnija destinacija internacionalnih turista, koja je 2014. godine ugostila preko 84 milijuna inozemnih turista, skoro 10 milijuna više od Sjedinjenih Američkih Država.

Direktno i indirektno, turizam je odgovoran za oko 9% francuskog BDP-a i 10% ukupne zaposlenosti. Bilo kakav dugoročni negativni utjecaj na turizam mogao bi ozbiljno narušiti ekonomsko stanje zemlje. Međutim, turisti baš kao i investitori, imaju tendenciju brzog zaboravljanja slučajeva terorizma. U nedavnom istraživanju, Deloitte je ustvrdio kako je vrijeme potrebno za oporavak popunjenosti hotela nakon terorističkih napada sve kraće, što se objašnjava promjenom mentaliteta među potrošačima i kompanijama u posljednjem desetljeću.

Sljedeći grafikon prikazuje utjecaj terorističkih napada na stupanj zauzetosti turističkih kapaciteta.

⁷⁷Laird, L., The Paris attacks and the economic impact of terrorism, Forbes, 2015.

Grafikon 10 Teroristički napadi, kretanja u hotelijerstvu i poznate destinacije
Izvor: Karain, J., *The Paris attacks will hit tourism in France—but not for long*, 2015, QZ.

Iz grafikona je vidljiv snažni pad u popunjavanju ugostiteljskih kapaciteta nakon terorističkog napada u New Yorku, Londonu, cijelo Ujedinjeno Kraljevstvo, SAD, Madrid i cijela Španjolska. Nakon napada na Madrid 2004. godine pad je vidljiv, u nekim dijelovima SAD-a, Madridu i na razini cijele Španjolske. Sve krivulje pokazuju najjači pad 2008.-2010. godine, u vrijeme ekonomske recesije. Također, iz grafikona se može razaznati kako je svaki od napada imao utjecaja na turizam, ali ne zadugo.

Prema istraživanju Synhorcat, prodaja u gradskim kafićima, barovima i restoranima opala je u tjednu koji je uslijedio nakon napada za čak 44% u odnosu na isti period godine ranije, dok su hoteli bilježili pad od čak 57%. Brojni koncerti su otkazani od strane bendova poput U2, Foo Fighters i drugih, što je također utjecalo na brojna otkazivanja internacionalnih dolazaka. Odmah potom, postavila su se pitanja o cjelokupnoj ekonomiji Francuske u vrijeme osjetljivog rasta.⁷⁸

⁷⁸ Financial times, Thompson, A., Paris suffers steep fall safter terrorist attacks, 2015.

6. ZAKLJUČAK

Turizam je kritičan izvor prihoda velikom broju zemalja i stoga je jedna od najvećih komponenti ekonomskog razvoja, izvor koji nagrađuje brojne zemlje kada postoje pozitivni uvjeti poput snažne globalne ekonomije. Ali u trenucima kada su uvjeti loši, kao u vrijeme terorističkih napada, turizam može zapasti u velike poteškoće. Veza između terorizma i turizma je nedvojbeno u suvremeno doba, upravo radi jačine cijele gospodarske grane, ali i činjenice da su turističke destinacije idealna meta napada, zbog lake mogućnosti uzrokovanja velikih društvenih i ekonomskih poremećaja.

U brojnim zemljama u razvoju koje su se uspješno orijentirale na turizam, ovaj sektor se pozicionirao kao najveći izvor prihoda i zapošljavanja te je kao takav laka meta terorista koji žele utjecati na cjelokupnu stabilnost zemlje i regije. Terorizam nije novi pojam ili nedavna pojava, on je kontinuirano jačao i širio se desetljećima kako bi svojim nasilnim metodama pokazao nezadovoljstvo globalnim poretom, ratovima i uključenosti zemalja u 'ratu protiv terorizma'.

Kao takvi, europski gradovi i dalje su podložni terorističkim napadima kojih će zasigurno još biti, možda više nego ikada prije. Visoka rizičnost budućih napada i izazova državnim sigurnosnim agencijama trebala bi utjecati na poslovanje u razvoju vlastitih internih kriznih procesa, posebice kada je poslovanje u domeni turizma. Prema WTO-u, turizmu je potrebno 13 mjeseci da se oporavi od terorističkog napada, 21 mjesec oporavka potrebno je u slučaju širenja bolesti, 24 mjeseca u slučaju ekoloških katastrofa te 27 mjeseci nakon političkih previranja i ratova. Stoga se može zaključiti kako je u slučaju Balijskog oporavak bio nešto teži i duži nego u slučaju Londona, Madrida, Pariza ili bilo koje zapadnoeuropske zemlje upravo radi cjelokupnog položaja turizma kao gospodarske grane i ekonomskog stanja u kojem se zemlja ili regija nalazi.

U Europskoj uniji do danas nije stvoren jedinstveni europski koncept borbe protiv terorizma. Svaka od zemalja članica koja je suočena s problemom unutarnjeg terorizma, istom uglavnom još uvijek pristupa samostalno, rješavajući napade kao nacionalni problem, bez šireg strateškog plana na razini Europske unije.

POPIS LITERATURE

1. Altindag, D., *Crime and International Tourism*. *Journal Of Labor Research*, 35(1), 2014., str.1-14.
2. Aly, H.Y., Strazicich, M.C., *Terrorism and Tourism: Is the impact permanent or transitory? Time series evidence from some MENA countries*, Ohio State University, Department of Economics: Columbus, Ohio, 2000.
3. Aziz, H., *Understanding Terrorist Attacks on Tourists in Egypt*, *Tourism Management* 16, 1995, str. 91-95.
4. Ball, D., et.al., *International Business: The Challenge of Global Competition* (13th ed.), New York, NY: McGraw-Hill., 2013., str. 16.
5. Bhattacharya, M., Basu, K., *Impact of terrorist incidents on the Foreign Tourist Arrivals in India: an econometric exploration*, *Int. J. Tourism Policy*, Vol. 3, 2010., str. 213–222.
6. Brady, J., Widdows, R., *The Impact of World Events on Travel to Europe During the Summer of 1986*, *Journal of Travel Research* 26, 1988., str.8-10.
7. Buesa, M., et.al., *The Economic Cost of March 11: Measuring the Direct Economic Cost of the Terrorist Attack on March 11, 2004 in Madrid*, *Terrorism & Political Violence*, 19(4), 2007., str. 489-509.
8. D'Amore, L. J., Anuza, T.E., *International Terrorism: Implications and Challenge for Global Tourism*, *Business Quarterly* (November), 1986., str. 20-29.
9. Definicija preuzeta iz Coady, T., *Terorizam, pravedni rat i krajnja nužda*. U: Coady, T. i O' Keefe, M. (ur.), *Terorizam i pravednost*, Zagreb, Kruzak, 2004., str. 26.
10. Drakos, K., Kutan, A. M., *Regional Effects of Terrorism on Tourism in Three Mediterranean Countries*, *Journal Of Conflict Resolution*, 47(5), 2003., str. 623.
11. Echtner, C. M., R. B. Ritchie, *International Tourism Policy*. New York: Van Nostrand, 2009., str. 37.

12. Echtner, C. M., Ritchie, J., *International Tourism Policy*. New York: Van Nostrand Reinhold., 1990., str.31.
13. Edgell, D.L., *Back to the Front: Tourism of War*, Basse-Normandie: FRAC, 1990.
14. Enders, W., Sandler, T., *Causality between transnational terrorism and tourism: the case of Spain*, *Studies in Conflict and Terrorism*, Vol. 14, 1991., str. 49–58
15. Fleischer, A., Buccola, S., *War, Terror and the Tourism Market in Israel*, *Applied Economics* 34, 2002., str.1335-1343.
16. Gilham, R., *Tourism and the Media*, Hospitality Press Pty Ltd, Australia, 2001., str.146.
17. Glaesser, D., *Crisis management in the tourism industry*, Elsevier Inc, Oxford, str. 46, 2006.
18. Glaesser, D., *Crisis management in the tourism industry*, Elsevier Inc, Oxford. 2006, str. 15-16.
19. *Global Terrorism Index Report 2014*, str. 10.
20. Greenbaum, R.T., Hultquist, A., *The economic impact of terrorist incidents on the Italian hospitality industry*, *Urban Affairs Review*, Vol. 42, 2006., str. 113–130.
21. Hazbun, W., *Explaining the Arab Middle East Tourism Paradox*, *The Arab World Geographer/Le Géographe du monde arabe* Vol 9, No. 3, 2006., str.206–218.
22. Henderson, J., *Tourism crises. Causes, consequences & management*, Elsevier Inc. Oxford., 2007., str. 53.
23. Henderson, *External and internal threats of crises*, Henderson , 2007., str., 5.
24. Henderson, J., *Tourism crises. Causes, consequences & management*, Elsevier Inc. Oxford. 2007, str. 4.
25. Henderson, J., *Tourism crises. Causes, consequences & management*, Elsevier, Inc. Oxford, 2007., str. 59-60.
26. Kuličić, D., *Mjere sigurnosti od terorističkih i inih zlonamjernih ugroza kritične infrastrukture*, *Sigurnost* 50 (4), str. 344., 2008.

27. Laird, L., *The Paris Attacks And The Economic Impact Of Terrorism*, Forbes, 2015.
28. Lennon, R., O'Leary, B., *A Comparison of the Effect of International Terror Attacks on German and American Consumers' Perceptions and Future Travel Plans*, *Journal Of Accounting & Finance Research*, 13(2), 2005., str. 181-191.
29. Lennon, R., O'Leary, B., *A Comparison of the Effect of International Terror Attacks on German and American Consumers' Perceptions and Future Travel Plans*, *Journal Of Accounting & Finance Research*, 13(2), 2005., str. 181-191
30. Lovegrove, J., *Travel Trends, A report on the 2005 International Passenger Survey*, Office for National Statistics, 2005.
31. Mandrell, J., *It Couldn't Happen Here: A Cross-Cultural Rhetoric*, Duke University Press. Retrieved from Academic Search, 2008., str. 321.
32. Mitroff, I., I., *Why some companies emerge stronger and better from a crisis: 7 essential lessons for surviving disaster*, New York: AMACOM, 2005., str. 34.
33. O'Connor, N., et.al. *The Impact of Global Terrorism on Ireland's Tourism Industry: An Industry Perspective*, *Tourism & Hospitality Research*, 8(4), 2008., str. 29.
34. Pizam, A., *Tourism and terrorism*, *International Journal of Hospitality Management*, 21, 2002., str. 1-3.
35. Prodan, T., *Protuteroristička politika Europske Unije*, *Polemos* 12, 2009., ISSN 1331-5595, str. 12.
36. Rachel Ehrenfeld, *Funding Evil*, Chicago: Bonus Books, 2003., str. 35.
37. Reinares, F., *After the Madrid Bombings: Internal Security Reforms and Prevention of Global Terrorism in Spain*, *Studies in Conflict & Terrorism*, 32(5), 2009., str. 367-388.
38. Richter, L. K., *Tourism Politics and Political Science: A Case of Not So Benign Neglect*. *Annals of Tourism Research*, 1983., str. 18-19.

39. Richter, L. K., Waugh, W. L., *Tourism Politics and Political Science: A Case of Not So Benign Neglect*, *Annals of Tourism Research*, 1986., str.235.
40. Rižvić, D., *Terorizam*, na: www.novihorizonti.com, pristupljeno 2.08.2015.
41. Robert Taber, *War of the Flea: The Classic Study of Guerrilla Warfare* (Washington, D.C.: Brassey's, 2002), 100.
42. Sageman, M., *Understanding Terror Networks*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2004., str.8.
43. Stephen J., *Tourism management. Managing for change*, Elsevier Ltd. Burlington, 2007., str. 442.
44. Terorizam, u: *Drvo znanja*, 48. (2001.), str. 37.
45. The Guardian, *'Plan to coax shoppers back to West End after bombs*, 2005.
46. Vanbergen, G., *The Paris Terrorist Attacks. The Worst in France's Recent History*, Global Research, 2016.
47. Wahab, *Terrorism: A Challenge to Tourism. In Security and Risks in Travel and Tourism*, Ostersund: Mid Sweden University, 1995., str.85.
48. West, B., *Collective memory and crisis: The 2002 Bali bombing, national heroic archetypes and the counter-narrative of cosmopolitan nationalism*", *Journal of Sociology* 44 (4), 2008., str. 337–353.
49. Wilkinson, P., *Terorizam protiv demokracije*, Zagreb, Golden marketing, 2002., str.5
50. *World Travel & Tourism Council, Travel & Tourism Economic Impact 2014*

INTERNET STRANICE

1. www.unodc.org/terrorism_definitions.html
2. <http://www.eldis.org/id21ext/s11kb1g1.html>.
3. <http://www.rand.org/nsrd/projects/terrorism-incidents.html>
4. <http://www.eturbonews.com/31694/ten-years-significance-bali-bombings-tourism-industry>
5. <http://www2.unwto.org/en/publications?order=title&sort=asc>
6. <http://www.dailymail.co.uk/travel/article-2487699/Egypt-uses-live-webcams-tourists-RedSea-resorts-safe.html>
7. http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/world2014.pdf,
8. http://www.pravst.hr/dokumenti/zbornik/200994/zb200904_667.pdf
9. <http://www.hrvatski-vojniki.hr/hrvatski-vojniki/0272005/eu.asp>
10. <http://www.history.com/this-day-in-history/achille-lauro-hijacking-ends>
11. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2005-0095+0+DOC+XML+V0//EN>
12. <http://unstats.un.org/unsd/tradeserv/Workshops/Madrid/Exceltur.pdf>
13. <https://developingtomorrow.wordpress.com/2015/01/11/a-history-of-terrorism-in-france/>.

POPIS GRAFIKONA

Grafikon 1. Udio terorističkih mreža džihada po zemljama EU

Grafikon 2. Broj smrtnih slučajeva u terorističkim napadima 2000.-2013. godine

Grafikon 3. Broj terorističkih napada od 2000.-2014. godine po zemljama

Grafikon 4. Mete terorističkih napada 2000.-2014. godine

Grafikon 5. Broj terorističkih napada u turističkim destinacijama 1970.-2008. godine

Grafikon 6. Geografska raspodjela turističkih terorističkih napada

Grafikon 7. Postotna promjena u broju turista u UK po četvrtinama godine i regiji 2004.-2005. godine

Grafikon 8. Broj posjetitelja Ujedinjenog Kraljevstva u periodu od 2001.-2005. godine (3. kvartal)

Grafikon 9. Broj posjetitelja Londona u trećem kvartalu po emitivnim zemljama

Grafikon 10. Teroristički napadi, kretanja u ugostiteljstvu i poznate destinacije

POPIS SLIKA

Slika 1. Teroristički napadi u Londonu i Madridu 2005. godine

Slika 2. Teroristički napad na Bali 2002. godine

Slika 3. Smještajni objekti na obalama Crvenog mora

Slika 4. Stupanj rizika zemalja prema GTI 2014. godine

Slika 5. Lokacijski prikaz terorističkih napada na Bali 2002. godine

Slika 6. Teroristički napadi u Londonu 1939. godine

Slika 7. Bombardiranje Bishopgate-a 1993. godine u Londonu

Slika 8. Naslovnica EL Pais dan nakon napada na Madrid

POPIS TABELA

Tabela 1. Najveći teroristički napadi zapadnih zemalja 2004.-2015. godine

IZJAVA O AUTORSTVU I SUGLASNOST ZA JAVNU OBJAVU

Završni/diplomski rad isključivo je autorsko djelo studenta koji je isti izradio te student odgovara za istinitost, izvornost i ispravnost teksta rada. U radu se ne smiju koristiti dijelovi tuđih radova (knjiga, članaka, doktorskih disertacija, magistarskih radova, izvora s interneta, i drugih izvora) bez navođenja izvora i autora navedenih radova. Svi dijelovi tuđih radova moraju biti pravilno navedeni i citirani. Dijelovi tuđih radova koji nisu pravilno citirani, smatraju se plagijatom, odnosno nezakonitim prisvajanjem tuđeg znanstvenog ili stručnoga rada. Sukladno navedenom studenti su dužni potpisati izjavu o autorstvu rada.

Ja, **Lucija Kaučić** pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autorica diplomskog rada pod naslovom "**Terorizam kao ugroza svjetskom turizmu – izabrani primjeri**", te da u navedenom radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova.

Student/ica:
Lucija Kaučić

(vlastoručni potpis)

Sukladno Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju završne/diplomske radove sveučilišta su dužna trajno objaviti na javnoj internetskoj bazi sveučilišne knjižnice u sastavu sveučilišta te kopirati u javnu internetsku bazu završnih/diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Završni radovi istovrsnih umjetničkih studija koji se realiziraju kroz umjetnička ostvarenja objavljuju se na odgovarajući način.

Ja, **Lucija Kaučić** neopozivo izjavljujem da sam suglasan/na s javnom objavom diplomskog rada pod naslovom "**Terorizam kao ugroza svjetskom turizmu – izabrani primjeri**", čiji sam autorica.

Student/ica:
Lucija Kaučić

(vlastoručni potpis)